

**ЎЗБЕКИСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ ЖОҚАРЫ ҲАМ ОРТА
АРНАЎЛЫ БИЛИМ МИНИСТРЛИГИ**

**ЖОҚАРЫ ТӘЛИМ СИСТЕМАСЫ ПЕДАГОГ ҲАМ БАСШЫ
КАДРЛАРЫН ҚАЙТА ТАЯРЛАЎ ҲАМ ОЛАРДЫҢ
ҚӘНИГЕЛИГИН ЖЕТИЛИСТИРИЎДИ ШӨЛКЕМЛЕСТИРИЎ
БАС ИЛИМИЙ – МЕТОДИКАЛЫҚ ОРАЙЫ**

**ҚАРАҚАЛПАҚ МӘМЛЕКЕТЛИК УНИВЕРСИТЕТИ
ЖАНЫНДАҒЫ ПЕДАГОГ КАДРЛАРДЫ ҚАЙТА ТАЯРЛАЎ ҲАМ
ОЛАРДЫҢ ҚӘНИГЕЛИГИН ЖЕТИЛИСТИРИЎ АЙМАҚЛЫҚ
ОРАЙЫ**

«АНАЛИТИКАЛЫҚ ФИЛОСОФИЯ» МОДУЛИ БҮЙИЧА

ОҚЫЎ-МЕТОДИКАЛЫҚ КОМПЛЕКС

НӨКИС – 2018

Бул оқыў – методикалық комплекс Жоқары ҳәм орта арнаўлы, кәсип өнер тәлими бағдарлары бойынша оқыў методикалық бирлеспелер хызметин Муўапықластырыўшы кеңестин 201__жыл _____дағы_____-санлы протоколы менен мақуланған үлги бағдарламаға муўапық ислеп шығылған.

Дүзиўши:	-	Бердимуратова Алима Карлыбаевна Философия илимлери докторы
Пикир бериўши:	-	Якубов Махсуд Ашурович Философия илимлери кандидаты, доцент

МАЗМУНЫ

1. ИСШИ ОҚЫҰ БАҒДАРЛАМАСЫ.....	4
2.ЛЕКЦИЯ ТЕКСТЛЕРИ.....	18
3.ӘМЕЛИЙ САБАҚЛАРЫ БОЙЫНША ТАПСЫРМАЛАР	81
4. ӨЗ-БЕТИНШЕ ЖУМЫСЛАР	86
5. ГЛОССАРИЙ	106
6. ПИТКЕРИҰ ЖУМЫСЫ ТЕМАЛАРЫ	116
7. ТЕСТ СОРАҰЛАРЫ	116
8. ӘДЕБИЯТЛАР ДИЗИМИ.....	133

**ЎЗБЕКСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ ЖОҚАРЫ ҲАМ ОРТА АРНАЎЛИ
БИЛИМЛЕНДИРИЎ МИНИСТРЛИГИ**

БАС ИЛИМИЙ-МЕТОДИКАЛЫҚ ОРАЙ

**ҚАРАҚАЛПАҚ МӘМЛЕКЕТЛИК УНИВЕРСИТЕТИ ЖАНЫНДАҒЫ
ПЕДАГОГ КАДРЛАРДЫ ҚАЙТА ТАЯРЛАЎ ҲАМ ОЛАРДЫҢ
ҚӘНИГЕЛИГИН ЖЕТИЛИСТИРИЎ АЙМАҚЛЫҚ ОРАЙЫ**

“ТАСТЫЙЫҚЛАЙМАН”

Аймақлық орай директори

К.Убайдуллаев

“ _____ ” _____ 2018 йил

«Аналитикалық философия»

модули бойынша

1. ИСШИ ОҚЫЎ БАҒДАРЛАМАСЫ

(Философия бағдары бойынша жоқары билимлендириў мәкемелери педагог кадрларын қайта таярлаў ҳәм қәнигелигин жетилистириў курсы ушын)

Бул исши оқыў бағдарламасы Жоқары хәм орта арнаўлы, кәсип өнер тәлими бағдарлары бойынша оқыў методикалық бирлеспелер хызметин Муўапықластырыўшы кеңестин 201__жыл _____дағы_____ - санлы протоколы менен мақуланған үлги бағдарламаға муўапық ислеп шығылған.

Дүзиўши:	-	Бердимуратова Алима Карлыбаевна Философия илимлери докторы
Пикир бериўши:	-	Якубов Махсуд Ашурович Философия илимлери кандидаты, доцент

Кирисиў

Бағдарлама Өзбекстан Республикасы Президентиниң 2015 жыл 12 июндағы “Жоқары билимлендириў мекемелериниң басшы хәм педагог кадрларын қайта таярлаў хәм қәнигелигин жетилистириў системасын және де жетилистириў илажлары ҳаққындағы” ПФ-4732-сан Пәрманындағы үстинликке ийе бағдарлар мазмунунан келип шыққан жағдайда дүзилген болып, ол ҳәзирги заман талаплары тийкарында қайта таярлаў хәм қәнигелигин асырыў процесслериниң мазмунун жетилистириў хәмде жоқары билимлендириў мекемелери педагог кадрларының кәсиплик компетентлигин турақлы асырып барыўды мақсет қылады.

Бағдарлама мазмуну арнаўлы пәнлер негизинде илимий хәм әмелий изертлеўлер, технологиялық раўажланыў хәм оқыў процессин шөлкемлестириўдиң ҳәзирги заман методлары бойынша соңғы жетискенликлер, көнликпе хәм қәнийгеликлерин қәлиплестириўди нәзерде тутады.

Бағдарлама шегарасында берилип атырған темалар билимлендириў тараўы бойынша педагог кадрларды қайта таярлаў хәм қәнигелигин асырыў мазмуну, сыпаты хәм олардың таярлығына қойылатуғын улыўма қәнигелик талаплары хәм оқыў режелери тийкарында қәлиплестирилген болып, бул арқалы жоқары билимлендириў мәкемелери педагог кадрларының тараўға тийисли ҳәзирги заман билимлендириў хәм инновация технологиялары, илимий хызметин турақлы жетилистирилиўи тәмийнленеди.

Қайта таярлаў хәм қәнигелигин асырыў бағдарының өзине тән өзгешеликлери хәмде актуал мәселелеринен келип шыққан жағдайда бағдарламада тыңлаўшылардың арнаўлы пәнлер шегарасындағы билим, көнликпе, қәнигелик хәм де компетенцияларына қойылатуғын талаплар жетилистирилип барыўы мүмкин.

Бул оқыў модулында тыңлаўшының оқыў жүклемеси – 30 саат болып, соннан:

Жәми аудитория оқыў жүклемеси – 26 саат;

Соннан: Теориялық сабақлар – 10 саат;

2. Модуль атамасы: Аналитикалық философия

Модульдың мақсети: Тыңлаушыларға философия пәни тарауында қолға киргизилген жетискенликлер хәм олардан оқыу процессинде пайдаланыудың нәтийжели методларын таңлау хәм қоллау бойынша билим хәм көнликпелерди қәлиплестириу. Гөнерген стереотиплерден, қатып қалған философиялық догмалардан тазаланған, дүнья жүзлик философиялық идеялар менен, бул дуньяның кең дәрежеде улыўмаластырылған көринисин, адамның бул дуньядағы орнын кең дәрежеде анықлауға бағдарланған, адамзаттың тәбиятқа, жәмийетке хәм руўхый турмысқа қатнастарының тийкарғы көринислериниң улыўма нызамлары, адам болмысының тийкарлары хәм негизги принципери хақындағы билимлер системасының хәзирги халаты менен тыңлаушыларды таныстыруу.

Аналитикалық философияны оқытуудың мақсети - тыңлаушыларда методологиялық, логикалық, гносеологиялық, эпистемологиялық ойлаудың тийкарғы принциплерин қәлиплестириу, философиялық көз-қарастың тийкарында қурамалы система болған хәзирги дуньяны дурыс хәм хәр тәреплеме түсиниу мүмкиншилигине ийе, улыўма тийкарланған, заман талабына хәм миллий идеологияның талапларына сай философиялық мәдениятты қәлиплестириу. Философиялық мәденият - бул адамның улыўма мәденияттының состав бөлеги болып, бүгинги күнде оны қәлиплестириу жүдә үлкен әхмийетлиги менен өзгешеленип, «адам-дунья» системасын билиудиң айрықша формасы.

2.1.Күтилетуғын нәтийжелер: Тыңлаушылар усы модульды өзлестириу процесинде төмендеги билим хәм көнликпелерге ийе болады.

Билим	Көнликпелер
Аналитикалық философия пәнине тийисли билиулик, эпистемологиялық логикалық, методологиялық проблемалардың мазмуны бойынша жаңа билимлерге ийе	Аналитикалық философия пәнине тийисли билиулик, эпистемологиялық логикалық, методологиялық проблемалардың мазмунын түсинеди хәм түсиндире алады.

• Дүнья-адам системасы хақындағы илимий тийкарланған көз қарасты қәлиплестириў усылларын өзлестириў бойынша билимлерин кеңейттиреді. Бул бағдарда оқытыўды илим хәм өндиристиң интеграциясына тийкарланған билимлер менен жаңартады хәм раўажландырады.	• Аналитикалық философия бойынша алған билимлерин оқытыў процессинде кеңнен пайдалана алады. Алынған теориялық билимлерди хәр бир қәнигелик пенен байланыстырған халда студентлерге үйретиўдин полипарадигмаллық технологияларын өзлестиреди хәм оқытыў процессине енгизе алады. Бул бағдарда теория менен әмелияттың интеграциясын тәмийинлеўге қаратылған билим хәм көнликпеден пайдалана алады
• Методологиялық бағдардағы дүньялық философияда топланған логикалық позитивизм, лингвистикалық философия, феноменология бойынша жаңа билимлерге ийе болады.	• Философия методологиялық ұазыйпаны атқарғаны ушын, тыңлаўшылар студентлерге философияны үйретиў арқалы өз қәнигеликлерин және де жетик өзлестириўге имканият туўдыратуғын тәжрийбени өзлестиреди.

2.2 Модуль бойынша саатлардың бөлистирилиўи:

	Темалар	тыңлаўшының оқыў жүклемеси, саат					
		Хәммеси	Аудиториядағы оқыў жүклемеси				Өзбетин ше жұмыс
			Жәми	Соннан:			
				Теориялық	Әмелий сабақлар	Тәжірийбе алмасыў (көшпели сабақлар)	
1.	Аналитикалық философия: тийкарғы бағдарлар хәм проблемалар	10	8	4	4		2
2.	Логикалық анализ хәм оның структурасы	6	6	2	4		
3	Аналитикалық философияның функционал	8	6	2	4		2

2.3. Теориялық хәм әмелий сабақлар темалары

	Модул бирликлери атамасы хәм қурамы	Сабақ түри	Саатлар мұғдары
1	Аналитикалық философия: тийкаргы бағдарлар хәм проблемалар 1. Аналитикалық философияның келип шығыў мәселеси 2. Аналитикалық философияның раўажланыў басқышлары 3. Илимий мектеплердиң тийкаргы искерлиги 4. Витгенштейн тәлиматы. Түсиниў проблемасы	теориялық	4
2	Логикалық анализ хәм оның структурасы 1. Логикалық анализ түсиниги 2. Аргументлестириўдиң логикалық тийкарлары а. Аргументлестириў процесси, оның дүзилиси (структурасы) хәм тийкаргы түрлери б. Дәлил түсиниги хәм оның дүзилиси в. Сын хәм бийкарга шығарыў, олардың тийкаргы усыллары г. Аргументацияға қойылатуғын қәделер хәм қәтешиликлер	теориялық	2
3	Аналитикалық философияның функционал сыпатламасы 1. Анализ, оның түрлери хәм мазмуны 2. Мәнис хәм мазмуны. Логикалық байланыс түсиниги	Теориялық	2
4	Аналитикалық эпистемология хәм феноменология 1. Аналитикалық эпистемология 2. Аналитикалық философия хәм феноменология	Теориялық	2
5	Аналитикалық философия: тийкаргы бағдарлар хәм проблемалар 1. Аналитикалық философияның келип шығыў мәселеси 2. Аналитикалық философияның раўажланыў басқышлары 3. Илимий мектеплердиң тийкаргы искерлиги 4. Витгенштейн тәлиматы. Түсиниў проблемасы	Әмелий	2
6	Дж Мур хәм Б. Расселдиң тәлийматлары		

	усыллары г. Аргументацияға қойылатуғын қәделер хәм қәтешиликлер		
8	Аналитикалық философияның функционал сыпатламасы 1. Анализ, оның түрлери хәм мазмуны 2. Мәнис хәм мазмуны. Логикалық байланыс түсиниги А. Ойлаўдың тийкарғы ыызамлары Б. Тил баянламаларының семантикалық категориялары В. Атлар. Предметлик мәнис хәм мазмунлық мәнис	Әмелий	4
9	Аналитикалық эпистемология хәм феноменология 1. Аналитикалық эпистемология 2. Аналитикалық философия хәм феноменология	Әмелий	4
	ЖӘМИ:		26

2.4. Өзбетинше жұмыс ушын темалар

	Модул бирликлери бойынша өзбетинше жұмыс темалары	Саатлар мұғдары
1	Аналитикалық философия: тийкарғы бағдарлар хәм проблемалар	2
2	Аналитикалық философияның функционал сыпатламасы	2
	Жәми:	4

БАҒАЛАҰ КРИТЕРИЯЛАРЫ

	Оқыў-тапсырма түрлери	Максимал балл	Бағалаў критериялары		
		2,5	"айрықша" 2,2-2,5	"жақсы" 1,8-2,1	"орта" 1,4-1,7
1.	Кейс ислеп шығыў	0,5	0,4-0,5	0,34-0,44	0,28-0,3
2.	4 дәрежели тапсырма ислерин орынлаў	1	0,9-1	0,73-0,83	0,56-0,7
3.	Өзбетинше жұмыс тапсырмаларын орынлаў	1	0,9-1	0,73-0,83	0,56-0,7

3. МОДУЛЬ МАЗМУНИ

3.1. Теориялық сабақтар мазмуну:

1. Аналитикалық философия: тийкарғы бағдарлар хәм проблемалар

Аналитикалық философияның пайда болыўы. Аналитикалық философияның раўажланыў басқышлары хәм хәзирги халаты. Илимий мектеплердиң искерлиги. Джордж Эдвард Мур хәм Бертран Расселдиң тәлиमतлары. Позитивизм, эмпириокритицизм, неопозитивизм, постпозитивизмниң тийкарғы идеялары. Логикалық позитивизм хәм лингвистикалық анализдиң мақсет хәм ўазыйпалары. Людвиг Витгенштейнниң тәлиматы

2. Логикалық анализ хәм оның структурасы

Логикалық анализ түсиниги. Логикалық анализдиң структурасы. Аргументлестириўдиң логикалық тийкарлары. Аргументлестириў процесси, оның дүзилиси (структурасы) хәм тийкарғы түрлери. Дәлил түсиниги хәм оның дүзилиси. Сын хәм бийкарға шығарыў, олардың тийкарғы усыллары. Аргументацияға қойылатуғын қәделер хәм қәтешиликлер.

3. Аналитикалық философияның функционал сыпатламасы

Анализ, оның түрлери хәм мазмуны. Мәнис хәм мазмуны. Логикалық байланыс түсиниги. Ойлаўдың тийкарғы ызамлары. Тил баянламаларының семантикалық категориялары. Атлар. Предметлик мәнис хәм мазмунлық мәнис.

4. Аналитикалық эпистемология хәм феноменология

2. Аналитикалық философияның раужланыу басқышлары
3. Илимий мектептердің тийкарғы искерлиги
4. Витгенштейн тәлиматы. Түсиниу проблемасы

2-тема: Дж Мур хам Б. Расселдің тәлийматлары

1. Дж. Мурдың философиялық пикирлери хам әмелий ақыл критикасы.
2. Б. Расселдің атомистлик фактлер теориясы
3. Б. Рассел тәрәпинен усынылған класслар хаққындағы концепциясы

3-тема: Логикалық анализ хәм оның структурасы

1. Логикалық анализ түсиниги
2. Аргументлестириудің логикалық тийкарлары

4-тема. Аналитикалық философияның функционал сыпатламасы

1. Анализ, оның түрлери хәм мазмуны
 2. Мәнис хәм мазмуны. Логикалық байланыс түсиниги
- А. Ойлаудың тийкарғы ызамлары
- Б. Тил баянламаларының семантикалық категориялары
- В. Атрлар. Предметлик мәнис хәм мазмунлық мәнис

5-тема: Аналитикалық эпистемология хәм феноменология

1. Аналитикалық эпистемология
2. Аналитикалық философия хәм феноменология

4. Қадағалау үшін сораулар:

1. Аналитикалық философия дегеніміз не?
2. Аналитикалық философияның қандай бағдарлары бар?
3. Б.Расселдің «Что такое философия?» атлы мийнетінде философияның образы қалай түсиндирилген??
 - A. Илим хәм философияның арасындағы айырмашылық неде?
 - B. Б.Рассел философияның келешегин неде көреді?
 - C. Заманагөй жәмийетте философияның бахалығы неде?
 - D. Б.Рассел логикалық атомист деген терминнің мәнисин қалай түсиндиреді?
4. Философия тилдің механизмлерин хәм оның мазмунлық мәнислерин анықлау сыпатында дегеніміз не?
5. Витгенштейннің «Философиялық изертлеулер» атлы мийнетінде қандай мәселелер көтеріледі?
6. Витгенштейн «тиллик ойынлар» дегенде нени түсинеді?
7. Билиуде «анық емес түсиниклердің» роли қандай?
8. Витгенштейн философияның қандай өзгешеликлерин бөлип көрсетеді?
9. Логикалық анализге түсиндирме берің.
10. Тастыйықлауларды дәлиллеу қандай усыллары бар?
11. Аргументацияның хәм сынның дүзилиси хәм түрлерин атап көрсетің.
12. Аргументацияның бұлғы процесін сыпаттанда маңдай берүүде

18. Белги дегенимиз не?
19. Белгилердің қандай тийкарғы түрлери бар?
20. Атлардың тийкарғы түрлерине анализ бериң.
21. Дескриптивлик терминлердің тийкарғы типлерин көрсетиң.
22. Эпистемология дегенимиз не?
1. 23. Аналитикалық философияның мазмунына түсіндірме бериң.

Оның состав бөлеклерин анализлең.

24. Методология дегенимиз не?
25. Феноменологияның кәлиплесиўине улыўма сыпатлама бериң.
26. Гуссерль феноменологияны қалай түсіндіреді?

5. ОҚЫТЫҰ ҚУРАЛЛАРЫ

1. Слайдлар
2. Компьютер
3. Интернет системасы
4. Видеопроектор
5. Кадоскоп
6. Флипчарт
7. Презентация
8. Доска
9. Пор
10. Комплекс
11. Маркерлер
12. А2, А3, А4 қағазлары.

6. Ғебиятлар

I. Басшылыққа алынатугын ғебиятлар:

1. Каримов И.А. Юксак маънавият – енгилмас куч. –Т.: “Маънавият”, 2008.–Б.176.
2. Каримов И.А. Ўзбекистон мустақилликка эришиш остонасида. –Т.: “Ўзбекистон”, 2011.–Б.440.
3. Каримов И.А. Она юртимиз бахти иқболи ва буюк келажаги йўлида хизмат қилиш – энг олий саодатдир. –Т.: “Ўзбекистон”, 2015. –Б.302.
4. Мирзиёев Ш.М. “Эркин ва фаровон, демократик Ўзбекистон давлатини мард ва олижаноб халқимиз билан бирга қурамыз” мавзусидаги Ўзбекистон Республикаси Президенти лавозимида киришиш тантанали маросимида бағишланган Олий Мажлис палаталарининг қўшма мажлисидаги нутқи. – Т.: “Ўзбекистон”, 2016. –Б.56.
5. Мирзиёев Ш.М. “Қонун устуворлиги ва инсон манфаатларини таъминлаш – юрт тараққиёти ва халқ фаровонлиги гарови” мавзусидаги Ўзбекистон Республикаси Конституцияси қабул қилинганининг 24 йиллигига бағишланган тантанали маросимдаги маърузаси. – Т.: “Ўзбекистон”, 2017. – Б.48.
6. Мирзиёев Ш.М. Танқидий таҳлил, қатъий тартиб-интизом ва шахсий жавобгарлик – ҳар бир раҳбар фаолиятининг кундалик қондаси бўлиши керак. –Т.: “Ўзбекистон”. – 2017.– Б.102.
7. Мирзиёев Ш.М. Буюк келажагимизни мард ва олижаноб халқимиз

3. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 5 июлдаги “Ёшларга оид давлат сиёсати самарадорлигини ошириш ва Ўзбекистон ёшлар иттифоқи фаолиятини қўллаб-қувватлаш тўғрисида”ги 5106-сон Фармони.

4. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2015 йил 12 июндаги “Олий таълим муассасаларининг раҳбар ва педагог кадрларини қайта тайёрлаш ва малакасини ошириш тизимини янада такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги 4732-сон Фармони.

5. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 2 февралдаги “Коррупцияга қарши курашиш тўғрисида”ги Ўзбекистон Республикаси Қонунининг қоидаларини амалга ошириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги ПҚ-2752-сонли қарори.

6. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 20 апрелдаги “Олий таълим тизимини янада ривожлантириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги ПҚ-2909-сонли қарори.

7. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2012 йил 26 сентябрдаги “Олий таълим муассасалари педагог кадрларини қайта тайёрлаш ва уларнинг малакасини ошириш тизимини янада такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги 278-сонли қарори.

8. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2015 йил 20 августдаги “Олий таълим муассасалари раҳбар ва педагог кадрларини қайта тайёрлаш ва малакасини оширишни ташкил этиш чора-тадбирлари тўғрисида”ги 242-сонли қарори.

9. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2017 йил 27

2. Ракитов А.И. Философские проблемы науки. М., Мысль. 1977, 270 с.
3. Шермухамедова Н.А. Гносеология – билиш фалсафаси. Т., Ношир, 2011.
4. Шермухамедова Н.А. Фан фалсафаси. Т.: Ношир, 2013.
5. Shermuxamedova N. Falsafa va fan metodologiasi. T.: Axborot texnologialari, 2008.
6. Юдин Э. Г. Методология науки. Системность. Деятельность. Серия: Философы России XX века. Изд. 2, стереотип. ЛЕНАНД. 2016. 448с.
7. DUET-Development of Uzbekistan English Teachers – 2-tom. CD va DVD материаллари, Тошкент. 2008.
8. Michael McCarthy English Vocabulary in use. Cambridge University Press, 1999, Presented by British Council.

IV. Электрон таълим ресурслари:

1. [www. Lex.uz](http://www.Lex.uz)
2. www. Zionet.uz
3. www.edu.uz.
4. [www. Ma`naviyat.uz](http://www. Ma`naviyat.uz)
5. www.faylasuf.uz
6. www.Bilim.uz
7. www.Fikr.uz
8. www.Uza.uz
9. www.Senat.uz
10. www. Nodir.uz

2.ЛЕКЦИЯ ТЕКСТЛЕРИ

1-ТЕМА: АНАЛИТИКАЛЫҚ ФИЛОСОФИЯ: ТИЙКАРҒЫ БАҒДАРЛАР ҲӘМ ПРОБЛЕМАЛАР

РЕЖЕ:

1. *Аналитикалық философияның келип шығыу мәселеси*
2. *Аналитикалық философияның рауажланыу басқышлары*
3. *Илимий мектеплердің тийкаргы искерлиги*
4. *Витгенштейн тәлиматы. Түсиниу проблемасы*

Таяныш сөзлер: *аналитикалық философия, логикалық позитивизм, логикалық атомизм, лингвистикалық философия, илим философиясы, логикалық эмпиризм, верификация принципи, фальсификация принципи, историцизм.*

1.1. Аналитикалық философияның келип шығыу мәселеси

XX-әсирдің интеллектуаллық мәдениятының өзгешелик белгилериниң бирин аналитикалық философияның рауажланыуы ҳәм тәсириниң күшейиуи береді. Оның келип шығыуының тийкарында англичан философлары Джордж Эдвард Мур ҳәм Бертран Рассел турған. Немец логики ҳәм математиги болған Готлоб Фрегениң де роли айрықша болған. Аналитикалық философия билимлердің тийкарын үйрениу дәстүрлерин – олардың сезиулик, эмпирикалық, рационаллық ҳәм де теориялық формаларының

Аналитикалық философияның негізгі, дәлелді проблемаларын хәм түсиниклерин Г.Фреге өзиниң «О смысле и значении» /1892/ деген мақаласында ислеп шығады. Ол математиканың тийкарларын қайта қурыў ушын математикалық логика аппаратының нәтийжелигин көрсетип береді. Аты көрсетилген мийнетинде ол математикалық логика усылларын философиялық мәселелерди шешиў ушын қолланыўға баслама салады. Ол базалық проблемаларды қәлиплестиреди хәм аналитикалық философияның тийкарғы терминлерин киргизеди. Синтетикалық $a=b$ хәм аналитикалық $a=a$ пикирлердиң билиўлик потенциалын салыстырып, Фреге жаңа билимниң бириншиге тийкарланып пайда болатуғынлығын көрсетеди, бирак олардың шынлығының реал неге тийкарланатуғынлығы ҳаққындағы мәселениң ашық қалатуғынлығын айтады. Яғный бир биринен парықланатуғын А баянламасы хәм Б баянламасының барабар болыў тийкарының қандай екенлиги ашық қалады. Фреге бойынша жеке /меншик/ атлар – синтетикалық пикирлердиң элементлери – олар егер улыўма референтке /олар бағдарланған сыртқы объектке сәйкес келиўшиге/ ийе болса ғана барабар алып қаралады. Бул атлардың мәниси қандай да бир объектке /референцияға / көрсетиўге теңлеседи. Мәнисин меншик атлар менен белгилеў зәрүрли түрде олардың белгили мазмунға ийе болатуғынлығын сәўлелендиреди. Фреге хабар гәплердеги ой мазмунға ийе болады хәм де олардың ҳақыйқый шынлығы яки жалғанлығы олардың мәнисин береді деп көрсетеди.

Аналитикалық философияның негізгі проблемаларын хәм түсиниклерин

аналитиклер түрінде пикирлеген, философияда аналитикалық хәрекеттің раўажланыўына түртки саған. Рассел Әлемнің плюралистлиги ҳаққындағы идеяны (яғный ҳақыйқыйлық санадан бийғәрез жасайды) алға сүреди. Рассел тилди атомарлық фактлерди сәўлелендиретуғын картина сыпатында алып карайды. Расселдің дыққаты символикалық логиканың аналитикалық мүмкиншиликлерине хәм математиканың тийкарларын изертлеўге каратылған. Бул жерде ол Фрегениң мийнетлерине арқа сүйеген. Мурды болса философиялық түсиниклер хәм проблемаларды әдеттеги тил хәм туўры мәни усыллары менен анализлеў қызықтырған.

Тар мәнисте аналитикалық философияны XX-әсирдеги (урыстан кейинги басқыштағы) англо-америкалық философияның үстинликке ийе бағдары деп алып қарасақ болады.. Кең мәнисте аналитикалық философия - философиялық ойлаўдың белгили бир стилин береді, онда терминлердің қолланылыўының қатаңлылығына хәм анықлылығына, дәллигине дыққат аўдарылады, кең философиялық улыўмаластырыўларға хәм спекулятивлик пикирлеўлерге абайлап қатнас жасаў кереклигин алға сүреди. Аналитикалық философияда философиялық идеялардың қәлиплесиў тили изертлеўдің әҳмийетли қуралы ғана болып қоймастан, ол үйрениўдің өз алдына объекти сыпатында да алып қаралады. Бул мақсетлерге ерисиў ушын аналитикалық философия формаллық логиканың, эмпирикалық эпистемологияның, олар менен байланыслы илимлердің берилгенлериниң изертлеўшилик потенциалынан кеңнен пайдаланады. Белгили бир мәнисте аналитикалық философияның кеңейіп, де бир «аскетизм» түрине өтсе, ол пикирлериниң

кәлеген қатаң хәм өзін түсінетуғын философиялық тәлимат алып қаралады. Аналитикалық философияның жеке көринислери хәм де оның раўажланыўының айрым басқышлары ушын ғана «позитивизм-неопозитивизм» деген белгини қоллана аламыз.

Барлық аналитикалық философияға тән болған улыўма установкалар ретинде төмендегилерди алып караўымызға болады: лингвистикалық бурылыў, семантикалық акцент – мәнис проблематикасына, философияны қатаң билим түринде шөлкемлестириў мақсетинде философиялық рефлексия сыпатындағы анализ методына, философиялық проблемалар хәм лингвистикалық, методологиялық мәселелер арасындағы қатаң бөлиниўди бийкарлаўға өзгеше дыққат аўдарылады. Аналитикалық философияның теориялық хәм концептуаллық алғы шәртлерине сократлық индуктивлик сызылмаларды, платонлық диалектиканы, аристотеллик аналитиканы, ойлаўдың хәм пикирлеўдің формаллық структураларын, софистлер хәм стоиклердің семантикалық пикирлерин, Оккам хәм логикалық-семантикалық ашылыўларын, Бэконның базар елеслери ҳаққындағы идеяларын, Локктың түсиниклерди дөретиў концепциясын, Декарттың ойлаў философиясын, Канттың илимий билиўин киргизеди. Аналитикалық философия классикалық философиялық пикирлеўдің жоқарғы жетиксенликлериниң жәмлескен жыйнағын береді десек қәтелеспеген боламыз.

1.2. Аналитикалық философияның раўажланыў басқышлар

Аналитикалық философияның ичинде оны барлаўы билим

Джордж Мур /1873-1958/ - англичан философы, неореализм хәм лингвистикалық анализ бағдарының ўәкили. Оны англичан-америкалы неореализм хәм аналитикалық философияның лингвистикалық шақасының тийкарын салыўшылардың бир деп алып қараўымызға болады. Билиў теориясы проблемаларын шешкенде ол изшил реалист түринде пикирлейди, ал изертлеў методлары бойынша аналитик сыпатында көзге тасланады. Мур өзиниң «Опровержение идеализма» атлы мақаласында абсолютлик идеалистлик ой-пикирге қарсы шығады, хәм усы мийнети Англиядағы реалистлик хәрекетке баслама болады. Ол өзиниң критикасын ең алды менен тәжрийбе хәм реаллықты идеалистлик жақтан барабар алып қараўға қарсы шағады. Ол қабыл етиў хәм қабылланғанның бирдейлиги ҳаққындағы аргументти қәте деп есаплайды. Мур сезиўлик берилгенлер хәм физикалық объектлердиң ара қатнасына көп дыққат аўдарады. Ол тек ғана сезиўлик берилгенди анализлеп қоймастан, философиялық түсиниклер, тезислер хәм парадокслерди де түсиниў процедураларын да ислеп шығады. Бул бағдарда ол үлкен әҳмийетти тилдиң мәнислик әҳмийетине аўдарады. Анализдиң мазмунын түсиниклер хәм баянламаларға анықлылық киргизиў (ал дүнья ҳаққында жаңа фактлерди ашыў емес) береді. Мур философиядағы аналитикалық хәрекетке түртки береді.

Тәбийғый тил философиясында төмендеги бағдарларды бөлип көрсетиўимизге болады. Бириншиси туўры мәнилик философия деп аталады. Ол жоқарыда айтқанымыздай Мур тәрөпинен алға сүриледі. Екиншиси

Оннан кейин бул бағдарда Б.Рассел хәрекет етеди. Ол да логикалық анализ философиясының қәлиплесиўине шешиўши үлесин қосады. Оның турақлы философиялық қызығыўшылығы математика хәм символикалық логика менен байланыслы болады. Усы тараўларға ол аналитикалық философияның раўажланыўын анықлайтуғын фундаменталлық тәсирин тийгизеди. Ол айрықша дыққатты билиў тәбиятын үйрениўге аўдарады. Ол өзиниң көз қарасын илимий туўры мәниске ийе деп баҳалайды. Оның пикиринше, әдетте дүнья адамлардың хәм нәрселердиң дүньясын курайды, бизлердиң киши дүньямыздың горизонтынан кейин үлкен дүнья - Әлем өмир сүреди. Оның билиў теориясы бойынша үлкен мийнетлериниң бирин «Анализ сознания» /1921/ хәм «Человеческое познание: его сфера и границы» /1948/ береді. Билимди логикалық анализлеў тараўындағы оның жаңа идеялары нәтийжели болды. Расселдиң әҳмийетли логикалық ашылыўларын сүўретлеў теориясы хәм логикалық типлер теориясы береді. Сүўретлеў теориясының баслы предметин хабарлардың мағлыўматлығын хәм тилдиң реаллық пенен байланысын тәмийилейтуғын белгилеўши баянламалар береді. Типлер теориясында Рассел түсиниклер классларын олардың улыўмалық дәрежесине қарай анық бөлеклеўди алға сүреди. Оның айтыўынша, оның логикалық доктринасы өз гезегинде оны философияның белгили бир типине – анализ процессин дәлиллеўши типине -алып келген.

Расселдиң пикиринше тил хәм ҳақыйқыйлық өз-ара бир мәнили байланысқан. Тил бир тәрептен атомарлық сөзлик баянламалардан, олар өз

байланысқан болады, яғни ол пышық шыптада жатыр дегенди аңлатады, себеби бұл гәпке киретуғын әпиұайы /атомарлық/ лингвистикалық баянламалар нәрселердің әпиұайы халатын сүўретлейди. Соның менен бирге каралып атырылған гәптің синтаксислик формасы пышық хәм шыптаның арасындағы қатнасты дурыс сәўлелендиреди. Солай етип, реаллық әпиұайы, дара фатклерден қуралған деген тезис бар хәм соннан келип шығып, усы фактлер менен байланыслы болған эпистемиялық түсинилген тил де әпиұайы, дара баянламалардан қуралған болады. Берилген лингвистикалық баянламалардың арасындағы дурыс логикалық байланыслар усы берилген баянламалар көрсетип турған фактлер арасындағы бар байланысларға сәйкес келеди.

Қызығарлы сөзлик баянламалар ретинде гәплерде алып каралады, олар орын алған нәрселер ҳаққында бир нәрсени мақуллайды. Бундай гәплер де яки тастыйықлаўлар да реаллық пенен өз-ара бир мәнили сәйкесликте болады, усыған байланыслы ол эпистемиялық түсинилгенликке ийе болады. Сөзлик баянламалардың сораў, буйрық, баҳа бериўши, метафорлық ҳ.б. түрлери бундай қәсийетке ийе болмайды хәм билиўлик қызығыўшылықты оятпайды.

Бундай атомистлик тезис реаллық әпиұайы жеке фактлерден турады хәм де реаллық хәм тил сыртлық көринисте бир бири менен өз-ара сәйкес болады. Оған тийкарланатуғын ойлаў усылы диалектикалыққа /ис-хәрекеттің хәр қыйлы түсиниклери хәм халатлары бири бирин бийкарлайды хәм басқа түсиниклерге хәм мәтін хәрекетлерине хәм мәтін хәрекетлерине бийкарлайды/ керек.

Сыртқы қатнас қақында гәп кеткенинде, түсиник ол басқа түсиниклерден бийғәрез өзін аңлатыўшы екенлигин басшылыққа аламыз /яғный пышық хәмме ўақытта пышық болады, оның шыптаға қандай байланыста болыўынан бийғәрез/.

Яғный бизлер еки жағдайға ийемиз, олар билимди сәўлелендириў усылын береди.

Бириншиден, тастыйықлаў жақсы алға сүрилген болыўы тийис, яғный грамматикалық жақтан саўатлы қойылыўы керек.

Екиншиден, тастыйықлаў верификацияланған болыўы тийис, яғный бизлер оны бақлаў хәм гипотетикалық-дедуктивлик метод жәрдеминде тастыйықлайтуғын уқыпшылыққа ийе болыўымыз тийис.

Бул берилген жағдайларға жуўап бермейтуғын тастыйықлаўлар билимди сәўлелендирмейди. Олар эпистемиялық жақтан биймәниликке ийе болады. Оларға мысал ретинде өлтирме, қудай бул ийгилик, субстанция бирликке ийе сыяқлы диний, этикалық хәм метафизикалық тастыйықлаўларды алып қараўымызға болады. Эпистемиялық түсинилиў өлшемине тийкарланған ҳалда, бул тастыйықлаўлар билимди сәўлелендирмейди. Бирақ, әлбетте олардың эмоционаллық жақтан түсинилгенликке ийе болыўы бийкарланбайды. Мысалы ушын, қәдриятлар қақындағы тастыйықлаўлар жийи-жийи индивид ушын да, жәмийет ушын да әҳмийетке ийе болады. Бирақ, берилген еки өлшемге байланыссы, олар билимди беретугын тастыйықлаўларды аңлатпайды.

Рәсәяның билимлик мәктәп индивид берилген берилгенликке ийе

тийкарланатуғын илимлердеги тастыйықлаўларды алып қараймыз. /Усындай бағдарда логикалық позитивизмнің тийкарғы көз қарасы Вена дөгерегинде раўажландырылды/.

Расселдің логикалық-философиялық идеялары логикалық позитивизмнің ямаса логикалық эмпиризмнің концепцияларын ислеп шығыўда бағдарлама хызметин атқарды. Егер логикалық позитивизм базасында заманағөй логика бойынша салмақлы мийнетлер дөрелген болса, онда лингвистикалық логиканың тийкарында теориялық лингвистиканың изертлеў программасы қәлиплескен. Бирақ жигирмаланшы әсирдің аналитикалық философиясында бизлер әҳмийетли философиялық қолға киргизилген жетискенликлерди де көриўимизге болады: адамлық тәжрийбениң сөзлик коммуникация, тил сызылмалары менен тығыз байланысың, сол тийкарда философиялық ойдың, философиялық проблемалардың өзгешелигин жаңадан түсиниўге болады.

1.3.Илимий мектеплердің тийкарғы искерлиги

Философиядағы субъективлик идеалистлик бағдар болған позитивизм он тоғызыншы әсирде пайда болады. Позитивизм латын сөзинен алынып, унамлы дегенди аңлатады. Ол билиў процессин унамлы, яғный конкрет, фактлик, тәжрийбелик билим менен шеклеўди хәм улыўматеориялық билиўдің мәнисин хәм практикалық әҳмийетин бийкарлаўды алға сүретуғын философиялық бағдарды береді.. Позитивистлер тек ғана предмет хәм процесслердин субъективлердин изертлейди алға сүретди, олардын тийкарын

Социологияның ұазыйпасын эмпирикалық фатлерди түсиндириў емес, ал оларды жыйнаў хәм бирлемши системаластырыў береди.

Позитивизмнің пайда болыўы хәр қыйлы тараўлардағы илимлердің қолға киргизген табыслары тийкарында иске асырылды. Бақлаў, эксперименталлық берилгенлерди анализлеў, салыстырыў, эксперименттиң өзи тек ғана әпиўайы баҳаны талап етип қоймастан, ол илимий шынлықты эмпирикалық тәжрийбе менен байланыслы емес деп алып қарайтуғын философиялық системаларды да баҳалаўды талап етти.

Позитивист философлар шынлыққа дәл, эксперименталлық билим тийкарында ерисиў жолын түсиниўге хәрекет етеди. Конт илимпазлар ушын «Алдыннан көриў ушын билиў керек, күшке ийелик етиў ушын алдынна көриў керек» - деген әжайып тезисти алға сүреди. Оның философиясының тийкарын Метафизика жоқ болсын, жасасын физика деген программа береди. Конттың пикири бойынша материалист хәм идеалистлер арасындағы айтыс мәниске ийе емес, өйткени философия тек ғана позитивлик илимий билимге тийкарланыўы тийис.

Позитивизмнің принциптери:

- философиялық билим дәл хәм жеткиликли тийкарға ийе болыўы тийис
- билиўде илимий методтан пайдаланыў керек хәм басқә илимлердің жетискенликлерине тийкарланыў тийис
- билимге ерисиўдің тийкарғы жолын – эмпирикалық бақлаў береди
- философия тек ғана фактлерди изертлеўи тийис, ол фактлердің сабақтарына тийкарлабайн керек

береди. Жаңа позитивисттик философияны Гегельдің, Бконның философиясы алға сүрген принциптер қанаатландырмайды, олардың индуктивтік ой жуымағын Конт хәдден тыс ақылға тийкарланған деп биледи.

Конт өз ара байланысқан еки ызамды қәлиплестиреди

Бириншиси: ақылдың раўажланыўының үш басқышы ызамы

Екиншиси: Илимлерди классификациялаў ызамы.

Биринши ызамда адамның ақылы өзиниң раўажланыўы барысында үш фазаны басынан кеширеди: бириншисинде ол адам менен салыстырыўға болатуғын кубылысларды түсиндиреди, екиншисинде – абстракттик тийкарларға тийкарланады, үшіншисинде феноменлер арасындағы регулятивтік байланысларды қәлиплестирип, оларды бақлаўдан ибарат.

Илимлерди классификациялаў ызамы олардың курамаласыў дәрежесине қарай бөлистирилиў зәрүрлигин сәўлелендиреди /физика, неорганикалық химия/.

1. Аналитикалық – жансыз тәбияттағы кубылысларды үйренеди.

2. Синтетикалық – адамның көз қарасынан дара фактлерди түсиндиреди /биология/.

3. Социология – социаллық ызамларды үйренеди.

Конттың философиясы социологияның тийкарын салады, оның идеяларын раўажландырғанлар Миль хәм Спенсер болған.

Позитивисттик методологияның қолға киргизген табысларының бири – илимий искероликтің мәнисин анықлаў хәм оның искерликтің басқа тараптарын менен байланыстыру тиянықтай. Ол философияның өзінше

үйренеди. Тил, формаллық хәм математикалық логика, илимий билиў структурасы проблемаларын изертлейди.

Неопозитивизм интегративлик ағым болып, ол өз ишине хәр қыйлы философиялық мектеп хәм бағдарларды қамтыйды. Олардың ишиндеги ең ирисин аналитикалық философия береді. Ол жигирмаланшы әсирдің 20-жыллары Вена дөгерігі тийкарында пайда болады. Ол физикадағы хәм математикадағы кризисті субъективистлик- идеалистлик түсіндірме беріў тийкарында қәлиплеседи. Усыған байланыслы теорияның идеал тилин қурыў мәселеси күн тәртібіне қойылады.

Неопозитивистлердің көз қарасынан илимнің идеал тили өз ишине тек ғана эмпирикалық әхмийетке ийе болған гәплерди қамрап алыўы тийис. Бирақ гәплердің эмпирикалық әхмийетлилігінің өлшеми қандай болады. Бул сораўға мазмунның эмпирикалық әхмийетлилігінің верификациялық концепциясы жуўап қайтарады, ол улыўма неопозитивизм философиясының ядросын қурайды. Бул жерде барлық доктринаның тәғдири илимий гәплердің түсинилгенлігінің верификациялық өлшеми қаншалли дәрежеде дәлилленгенліктен көп нәрсе ғәрезли болады.

Барлық неопозитивистлерди төмендегі жағдайлар бирлестиреди:

- метафизикаға негативлик қатнас. Оны ҳеш қандай қәдриятқә ийе болмаған жалған тәлимат деп алып қарайды, философияның гәплерин қәраўды да мәниске ийе емес деп түсіндіреді.

- илимнің культин алға сүреди. Философия /метафизика/ тилидің

бағалы, тек ғана оның тийкарында илимий пикирлерди хәм теорияларды метафизикалық ажыратыўға болады.

- билимнің илимийлик өлшеми – гәплердің шынлығын, дурыслығын эмпирикалық жақтан тексеріў береді, ол верификация деп аталады. Верификация илимий тастыйықлаўларды эмпирикалық тексеріў нәтийжесинде олардың шынлығын анықлаў процессин аңлатыўшы түсиник болып табылады. Яғный тәжрийбе фактлери менен салыстырыў жолы иске асырылады. Эмпирикалық тексеріўшеңликке келмейтуғын барлық гәплер мәниссиз болады.

-физикализм - бул концепция болып, оған сай илимнің универсаллық тилин физика тили береді, яғный эмпирикалық илимлерде барлық гәплер физикадағы элементар гәплерге алып келиниў тийис. Бул жағдай барлық илимлердің улыўма базисин физика береді деген мазмунға тийкарланады. Буған қосымша физикалық илимнің элементар гәплери хәмме ушын қол жетерли дәрежеде - интерсубъективлик түрде тексериледи.

Неопозитивизмнің критикаланыўы. Неопозитивиз айрым әхмийетли тезислери бойынша сынға алынады. Атап айтатуғын болсақ, верификация методы универсаллық бола алмайды хәм барлық ўақытта қолланылмаўы да мүмкин.. Мысалы ушын неопозитивизм бойынша билимнің состав элементлери ретинде тәжрийбе сүүретленетуғын элементар гәплер алып қаралады. Бул гәплер илим фундаментинде жайласқан хәм тиккелей тексеріўшеңликке бойсынады. Усыған байланыслы қәлеген курамалы гәпти

Усылар менен бир қатарда физикализм концепциясы да сынға алынады. Физикализмнің де бағдарламасы барлық уақытта орынлана бермейди. Олар әсіресе этика, психология, политология деген пәнлерде практикалық жақтан иске аспайды.

1.4. Витгенштейн тәліматы. Түсинің проблемасы

Фальсификацияланатуғын хәм фальсификацияланбайтуғын тастыйықлаулардың арасындағы айырмашылық эпистемиялық түсинилген хәм эпистемиялық мәніссиздің арасындағы айырмашылықтың адекват өлшеми сыпатында алып қаралмайтуғынлығы себепли, олардың арасындағы айырмашылықты қалай бөліп көрсетиуге болады дейтуғын сорауды келтиріп шығарады. Бул сорауға жуапты Витгенштейннің соңғы жылдарда жазған мийнетлерине тийкарланып беріуге болады. Бул мектеп аналитикалық философия деп аталып, ол тәбийғый тилди қолланатуғын хәр қыйлы жағдайларды анализлеуден өз жумысын баслайды, яғный тилдің дискриптивлик мазмунын анализлеудің шегарасынан шығады. Лингвистикалық баянламалар түсинилген болады, егер олар бирге қолланылса. Олардың биймәнилиги биргеликте лингвистикалық пайдалыныу менен үзилиу сыпатында түсинилиуи керек болады. Берілген жағдайды түсиндирип өтейик.

Аналитикалық философия тил хәм реаллықтың өз-ара бир мәнили сәйкеслиги ҳаққындағы тезистен бас тартады. Ол принципиал дәрежеде дурыс болған тек ғана бир арнаулы тилдің, атап айтсақ, тәбийғый

Салыстырыў мақсетинде айтсақ та болады, бир ағаштың бөлеги ол шахмат ойынында яки шашака ойынында қолланылғанлығына байланыслы еки хәр қыйлы нәрсени аңлатыўы мүмкин. Бул ағаштың бөлегиниң нени аңлататуғынлығын бизлер оның қолланылып атырылған конкрет ойынына карап айтыўымызға болады. Тап усындай бир сөздиң өзи хәр қыйлы контекстлерде хәр қыйлы мәниске ийе болыўы мүмкин. Оның мәниси ҳаққындағы сораўға тек оның қолланылып атырылған конкрет усылына карап жуўап қайтара аламыз.

Изоляциядағы сөзлер хәм гәплер жасырын мәниске ийе болады. Тек ғана арнаўлы контексте ғана олар ҳақыйқый мәниске ийе болады. Солай етип, бизлер пайдаланыў, қолланыў мәнисти анықлайды деп айта аламыз. Ал сөзлер хәм гәплер көплеген контекстлерге қойылыўы мүмкин, усыған байланыслы олар көплеген мәниске ийе болады.

Усыған байланыслы, тил хәм ҳақыйқыйлық арасында өз-ара бир мәнилик сәкеслик жоқ болады. Дүнъя қандай болса, оны тап сондай қылып сәўлелендиретуғын бирден бир дурыс илимий тилде болмайды.

Түсинилген хәм түсинилмегенниң арасындағы қатаң шеклеў, бөлиниў мәнис қандай болады хәм қолланыў қандай болады деген сораўды келтирип шығарады. Көплеген контекстлерде тил дескриптивлик түрде өмир сүрмейди. Поэзияда хәм әдеп-иқрамлылық тараўында тил тийкарынан истиң ҳақыйқый ҳалаты ҳаққындағы тастыйықлаўлар ушын қолланылмайды. Сол себепли бизлер эмпирикалық илимниң тилиниң талапларына сәйкес қолданбайтын әмпирикалық мәниске деп оның қарапхан тилиниң мәниске

тәбiiғый тилди анализлеуимиз зәрүр, реал турмысымызда қалай ол өмир сүреди, соған дыққат аўдарыуымыз тийис. Усы мәнисте аналитикалық философия тәбiiғый тилдің философиясы деп аталады. Бундай жағдайда не нәрсе мәниссиз болыуы мүмкин? Ең алды менен түсинилген тәбiiғый тилди дурыс емес пайдаланыў. Аналитик философлардың пикиринше, классикалық философиялық проблемалар усындай дурыс емес қолланылыўдың нәтийжесин береді. Бул проблемалар менен шуғылланып, бизлер бир контексте түсинилип берилген сөзди басқа олар ушын сәйкес болмаған контексте пайдаланамыз. Бундай пайдаланыў шахмат ойыны менен шашка ойынын араластырып жиберіу менен барабар болады. Егер де автобус күтип турған адам бизлерден автобус қашан жүреди деп сораса, бизлер оған мен хеш нәрсени жеткиликли дәрежеде дурыс билмеймен деп жуўап берсек, онда бизлер тилди дурыс пайдаланбаған боламыз. Бизлер тәрeпимизден берилген жуўап берилген сорау бағдарында, контекстинде мәниске ийе болмайды. Билемен деген сөзди пайдаланып атырған сорау беріп атырған адамның усылы түсинилген болып есапланады. Ол автобусты күтиу контекстине сәйкес келеді. Бирақ бизлердің бул сөзди жуўапта қолланыуымыз улыўма басқаша контексти есапқа алады, онда әдетте эпистемологиялық түсиниклер додаланады.

Стандартлық аналитикалық тезиске сай классикалық онтологиялық анықламалар нәрселердеги лингвистикалық дистинкциялардың проекциясы болып табылады. Мысалы ушын, Аристотель тийкарда тауған категориялар

горизонты қәлиплестиреди, онда тил хам ҳақыйқыйлық арасындағы айырмашылық жоқ болып кетеди. Сол себепли бир тәрептен, бизлер тилди оның дистинкциялары менен, ал екинши тәрептен эпистемологиялық ғәрезсиз болған нәрселер менен ислесем деп айтыў надурисболады.

Аналитикалық философия тек анализлеп қоймастан, ол емлегиси де келеди. Ол тәбийғый тилдиң дурыс емес қолланылыўынан келип шығатуғын лингвистикалық былғасыққа қарсы терапияны алып барғысы келеди. Витгенштейн бул терапияны классикалық метафизикалық проблемалар ушын әҳмийетли деп тән алады. Философияны терапия деп түсиниў антиметафизикалық бағдарланўшылыққа ийе. Усы жерге шекем аналитикалық философия хәм логикалық эмпирицистлар арасында келисим бар еди. Бирақ аналитикалық философлар философияны терапия деп алып карағанда, олар философия көз қарас хәм тезис түринде жуўап бермейди деп ойлайды. Философияны терапевтлик түсиниў оның лингвистикалық былғасықты шешетуғын искерлик екенлигин аңлатады. Бул жерде аналитикалық усыл сократлық метод пенен белгили дәрежеде жақынласады.

Терапевтлик метод хәр қыйлы лингвистикалық контекстлерде нениң айтылыўы, нениң айтылмаўы кереклигин көрсетеди. Бул метод белгили бир тиллик жәмәәтте жасап атырған индивид сол жәмәәттиң шеңберинде шәртли түрде түсинилген тиллик искерлик қағыйдаларының анық емес билимине ийе екенлигин көрсетеди. Бундай билимсиз тиллик жәмәәттиң болыўы мүмкин емес. Анализ хәм аргументациянын жәрдемінде сөз менен берилмеген

Мысалы үшін, тәбiiғый тилде жети саны жасыл деп айтыудың өзи биймәниликке ийе болады, өйткени ол санларға рең жазылмаған деген базислик қағыйдаға қарсы келеди. Бул гәпти айтқанда бизлер сезетуғын биймәнилик сезими анық түрде бул базислик қағыйдаға көрсетеди.

Философиялық изертлеулерінде Витгенштейн тилди оның қолланылыуынан иштен ажыралмайтуғын сыпатында алып қарайды. Тил тиллик ойынлар бағдарында алып қаралады, түсиниледи, яғный ол тил хәм оның қолланылыуы бирликти аңлататуғын хәр қыйлы конкрет лингвистикалық контекстлерде өмир сүреди. Магазиндеги бес қызыл алманы сатып алыу, қурылыс майданшасында пайда болған светтиң ушқынларынын келип шығыуын түсиндирип бериу сыяқлы тиллик ойында нәрсе хәм тил арасындағы сыртқы байланыс болмайды. Қубылыслар тиллик ойынға киргизилгенлиги себепли бул тиллик ойынның түсиниклери арқалы қанаатландырарлы сүүретлениуи мүмкин. Өз гезегинде түсиниклер қубылыслар арқалы мәниске ийе болады, олар бул тиллик ойынға кирилген халда алып қаралса.

Тиллик ойындар көп яки аз дәрежеде бір бири менен кесилеседи, Бул кесилесиуге байланысly олардың қағыйдалары уникаллыққа ийе болады ямаса бір неше тиллик ойындар ушын улыўма болады. Усыған байланысly ҳәр қыйлы тиллик ойындардан келип шығатуғын лингвистикалық баянламалар қандай да бір улыўма мәниске ийе болыўы мүмкин ямаса шаңарақлық уқсаслықты /семейное сходство/ көреди /хәттеки олардың өзарақлығи ағуы беллиги беллиги улыўма тәғуи беллиги мен беллиги бо-

арбитр болыўдан бас тартып атырғанлығын көрсетеди. Бирақ бундай көз карас айтыслы болса керек.

Қадағалаў ушын сораўлар:

1. Аналитикалық философия дегенимиз не?
2. Аналитикалық философияның қандай бағдарлары бар?
3. Б.Расселдің «Что такое философия?» атлы мийнетинде философияның образы қалай түсиндирилген??
 - Е. Илим хәм философияның арасындағы айырмашылық неде?
 - Ғ. Б.Рассел философияның келешегин неде көреді?
 - Г. Заманағөй жәмийетте философияның бахалығы неде?
 - Н. Б.Рассел логикалық атомист деген терминнің мәнисин қалай түсиндиреди?
4. Философия тилдің механизмлерин хәм оның мазмунлық мәнислерин анықлаў сыпатында дегенимиз не?
5. Витгенштейннің «Философиялық изертлеўлер» атлы мийнетинде қандай мәселелер көтериледи?
6. Витгенштейн «тиллик ойынлар» дегенде нени түсинеди?
7. Билиўде «анық емес түсиниклердің» роли қандай?
8. Витгенштейн философияның қандай өзгешеликлерин бөлип көрсетеди?

2-ТЕМА: ЛОГИКАЛЫҚ АНАЛИЗ ХӘМ ОНЫҢ СТРУКТУРАСЫ

РЕЖЕ:

1. *Логикалық анализ түсиниги*
2. *Аргументлестіріудің логикалық тийкарлары*

Таяныш сөзлер: *логикалық анализ, аргументлестіріу, дәлил, тезис, структура, бийкарга шығарыу, сын.*

2.1. Логикалық анализ түсиниги

Логикалық анализ – философиялық хәм методологиялық проблемаларды шешиўде хәм додалаўда, тил баянламаларын формалластырыў хәм анықлылық киргизиў ушын математикалық логика куралларынан пайдаланыўды аңлатады. Проблеманы формалласқәна тилде көрсетиў оған дәлликти хәм белгили анықлылықты береді, ол айрым ўақытлары оның шешимин табыўды жеңиллестіриўге тәсирин тийгизеди. Бирақ проблеманың формаллық жактан сәўлелениўи хәмме ўақытта оны мазмунлық түсиниўге адекват бола бермейди. Сондай ўақытлары бизлер бул баянламаны жақсылаўға умтыламыз, оны адекват қылыўға хәрекет етемиз. Бир ўақыттың өзінде анализленип атырылған проблеманың мазмуныны тереңнен өзлестіриў иске асырылады. Мысалы ушын, А.Тарский шынлық

Логикалық анализ методын и жоқарыда айтып өткенimizдей Г.Фреге хәм Б.Рассел өзлериниң мийнетлеринде қарап өткен. Бирақ өзиниң кең қолланылыўын логикалық позитивизм ўәкиллериниң шығармаларында тапқан. Олар философияның тийкарғы мәселесин илим тилиниң логикалық анализи деп алып қараған. Хәзирги ўақытта логикалық анализ методы философиялық хәм логикалық изертлеўлердиң хәр қыйлы басқышларында қолланады: проблемаларды дәл қойыў ушын, хәр қыйлы конкуренцияға түсетуғын концепцияларды салыстырыў ушын, оларды системалық баянлаў ушын пайдаланады.

Логикалық анализ - формаллық логика қураллары жәрдеминде иске асырылатуғын пикирлеўлердиң логикалық формаларына /қурылысы, структурасы/ анықлылық киргизиўди аңлатады. Логикалық анализ пикирлеўлерге де /логикалық жуўмақларға, дәлиллерге, ой жуўмағына х.б./ хәм олардың қурам бөлеклерине /түсиниклерге, терминлерге, гәплерге/ де, билимниң дара тараўларына да тийисли. Логикалық анализдиң раўажланған формасын формал системаларды қурыў береді. Логикалық анализ заманагөй илимниң әҳмийетли билиўлик қуралларының бирин береді, оның әҳмийети математикалық логиканың, математикалық лингвистиканың, кибернетиканың, семиотиканың раўажланыўы менен артып отырады. Енди бизлер логикалық анализди аргументлестириў мысалында түсиндириўге хәрекет етемиз.

2.2. Аргументлестириўдиң логикалық тийкарлары

Илимде билиўдиң мақсети объективлик, дәлилленген, шын билимлерди алыўға бағдарланған болады. Бул билимлердиң тийкарында адамлар қоршаған орталыққа оны өзгертиў, қайта өзгертиў ушын тәсир етеди. Объективлик шынлыққа ерисиў – ыызам органларының да тийкарғы мақсети ретинде алып қаралады.

Абстрактлик ойлаў басқышында билиў процессии алынған мағлыўматларды бурын бар болған мағлыўматлар менен салыстырыўдың жәрдеминде тексереди. Билимди тексериў процедурасы тиккелей характерге ийе емес, себеби пикирлердиң шынлығы фактлерге тиккелей қатнас жасаўдың жәрдеминде емес, ал логикалық усылдың, яғный басқа пикирлердиң жәрдеминде иске асырылады.

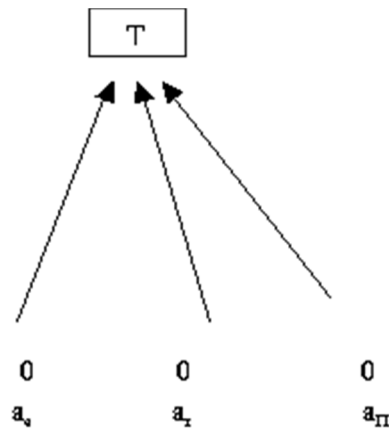
Егерде илимий билиўдеги жаңадан алынғанн әтийжелер шынлық дәрежесине жетиссе, илимниң эмпирикалық хәм теориялық фундаментине киргизилсе, онда олар логикалық тексериўди өтиў тийкарында дәлилленген болып табылады. Мысалы, юридика илиминде суд шешими хәр тәреплеме хәм объективлик дәлилленген болса, онда ол хуқықый характерге ийе болады.

Аргументлестириў дегенимиз фактлердиң, эмпирикалық, теориялық улыўмаластырылған пикирлердиң ямаса белгили бир тезистиң хәр тәреплеме дәлиллениўин, негизлениўин аңлатады. Басқаша айтқанда, аргументлестириў деп кандайда бир пикирдиң (тастыйықлаўдың) басқа пикирлердиң

бірақ булл қатнас тиккелей емес характерге ийе хәм ол логика курсында аргументлестириў деген атама менен белгили).

Аргументлестириўдиң тийкарғы уазыйпасы ретинде қандайда бир тастыйықлаўдың (пикирдиң) шынлығына инандырыўды искеа сырыў алып қаралады. Инандырыў – булл шынлыққа болған толық исенимди береді. Инандырыў тек ғана аргументлестириўдиң ямаса практикалық искерликтің тийкарында қәлиплеспейди, ал ол исеним (вера) тийкарында көндириў жолы менен де иске асырылады. Усыған байланыслы инандырыўды қәлиплестириўдиң тийкарғы еки түрин – дәлиллеў жолы менен инандырыўды хәм исеним, көндириў тийкарында пайда болатуғын инандырыўды алып қараўға болады. Өз гезегинде дәлиллеў жолы менен иске асырылатуғын инандырыўды тағыда еки түрге бөлиўге болады. Оларға ҳақыйқатлыққа тиккелей қатнас тийкарындағы дәлиллеў хәм аргументлестириў тийкарындағы дәлиллеў киреди.

Бул схемада тезис (Т) ретінде дәлиллейді талап ететұғын пикир алып қаралады. Тезисти дәлиллей ушын қолланылатұғын басланғыш (дәслепки) теориялық хәм фактлик тастыйықлаўлар аргументлерди береди хәм олар схемада $(a_1, a_2 \dots a_n)$ түрінде берилген. Демонстрация аргументлер хәм тезис арасындағы логикалық байланысты береди хәм ол схемада $\rightarrow$ - стрелка түрінде берилип, дедукция, индукция, аналогия жәрдемінде иске асырылыўы мүмкин. Басқаша сөз менен айтқанда демонстрация дегенимиз тийкар хызметин атқаратуғын қабыл етилген аргументлерден тезистің логикалық жақтан келип шығыўын көрсетеди, яғный тезистің тийкардың логикалық нәтийжеси ретінде алып қаралыўын тәмийинлейди: $(a_1, a_2 \dots a_n) \rightarrow T$.

Аргументлестириўдің түрлери

Тезисти дәлиллей ұсылына қарай аргументлестириўдің еки түрин бөлип

Аргументлестіріудің екінші түрі **қыя аргументлестіріу** деп аталады хәм онда тезис өзіне қарсы болған антитезисті қолланыудың жәрдеминде дәлилленеди. Басқаша айтқанда, қандай да бир пикирди (тезисті) дәлиллеу керек. Оның ушын сол тезисті бийкарлайтуғын тастыйықлауды (антитезисті) қабыл етемиз. Бар болған аргументлерден хәм антитезистен (дедуктивлик хәм индуктивлик жолы менен) қарсылық келтирилип шығарылады. Усының нәтижесинде тезистің дәлилленгенлиги хаққында жуўмақ шығарылады. Бул келтирилген **қыя аргументлестіріудің** түрі қарсылықтан аргументлестіріу яки **апагогикалық** деп аталады. **Апагогикалық қыя аргументлестіріуде** тезистің шын болыуы оған қарсы қолланылатуғын антитезистің жалғанлығын дәлиллеу менен түсиндириледи. Бул дәлиллеу төмендегише избе-изликте дүзиледи:

- берилген тезиске қарсы шәртли түрде шын ретинде қабылланған шама (антитезис) алып қаралады. Яғный биринши этапта тезиске (Т) қарсы шәртли түрде шын ретинде белгиленген антитезис (Д) алып қаралады.

- қабыл алынған антитезистен (Д) логикалық жақтан дәлилленген нәтижелер алынады. $D \rightarrow C_1, C_2 \dots C_n$.

- фактлер менен сәйкесликте анализленгенде нәтижелердің (биреуінің, айрымларының ямаса хәммесінің) жалғанлығы хаққында жуўмақ алынады: C_1 фактке сәйкес келмейди ($C_1 \neq f1$), C_2 фактке сәйкес

Өз гезегинде қыя аргументлестіріудің екінші түрін - **бөліуіші (алшақласқан) дәлил** ұсылын бөліп көрсетіуіге болады.

Бөлістіріуіші дәлил ұсылы деп дизъюнкция ағзасы ретінде алып қаралатуғын тезистің басқа барлық альтернатив жағдайлардың жалғанлығын анықлау жолы менен қыя дәлилленіуіне айтылады. Дәлил төмендегіше ізбе-излікте алып барылады:

Біріншіден, дизъюнкция ағзалары анықланады ($T, p, \dots$).

Екіншіден, аргументлердің жәрдемінде дизъюнкцияның барлық ағзаларының (T дан басқа) жалғанлығы дәлилленеді (p ның жалғанлығы, q дің жалғанлығы).

Үшіншіден, дизъюнкция ағзаларының жалған болыу тийкарында тезистің шын болыуы дәлилленеді.

Дәлил түсиниги хәм оның дүзилісі

Аргументлестіріудің дара жағдайы ретінде **дәлилді** алып қарауға болады. Дәлил деп шынлығы белгилі болған пикирлердің жәрдемінде қандай да бір пикирдің шынлығын анықлайтуғын логикалық операцияға айтамыз. Солай етіп, дәлил аргументлер ретінде шынлығы анықланған тастыйықлауларды алып қарайтуғын аргументлестіріуді береді. Дәлил формасы ретінде демонстративтік пикир алып қаралады. Демонстративтік

керек, ал олар избе-из, қатаң түрде дәлилленіуді талап етеді. Сол себепті дәлиллеу ұқыпшылығы хәр қандай илимий ойлаудың характерлік белгисін береді. Хәр қандай пикирлеу процессінде ол адамлардың ишкі инаныу куралына айланып, илимий исенімді қәлиплестириудің логикалық тийкарын пайда етеді. Егерде инандыруу илимге тийкарланған болса, онда инсан саналы түрде теориялық хәм практикалық мәселелерді шеше алады.

Дәлил структурасы

Логика пәни ойлаудың конкрет мазмунынан ғәрезсиз түрде дәлиллеу операциясын изертлейді.

Мазмунлық хәм дүзимлік айырмашылықларына қарамастан, хәр қыйлы дәлиллеу операциясы белгили бир объективлик нәтийже алыуға бағдарланады.

Дәлил түсиниги өз-ара байланысқан үш элементтен турады: тезис, аргумент (тийкар, дәлил) хәм демонстрациядан. Тезис деп- аргументлестириу процессінде шынлығын дәлиллеу керек болған пикирге айтылады хәм ол "Нени дәлиллеу керек?" деген сорауға жууап берип, дәлиллеудің ең тийкарғы элементи болып табылады. Тезис ретінде илимнің теориялық дәрежелери алып қаралады. Тезис конкрет тарийхый факттиң барлығын дәлиллейтуғын пикир. Мысалы ушын, юридикалық илимде жынаяттың белгили тәреплерин сүүретлеуши пикирлер ретінде жынаятшылық ҳаққында мағлыұмат, жынаяттың мақсети хәм т.б. алып

излериниң жынаят болған жердеги қолдың бармақларының излери менен сәйкес келиуі хақындағы экспертизалық шешим, қолдың бармақларының излериниң хәр қыйлы адамларда индивидуал характерге ийе болатуғынлығын дәлиллеуіши эмпирикалық мағлыұматқа тийкарланған халда, оның (яғный, айыпланыушының) жынаят жүз берген жерде болғанлығынан дерек береді. Буларға қосымша, аргументлер ретинде улыұма ҳуқықый қағыйдалар, ҳуқықый нормалар хәм т.б. алып қаралады.

Екиншиден, аргументлер ретинде дәлийллеуді талап етпейтуғын улыұма жағдайлар, яғный аксиомалар алып қаралады. Мысалы, бир адамның бирдей ўақытта еки жерде болыу уқыплығына ийе болмауы бул адамның жынаятқа тиккелей қатнаспағанынан дерек береді (алиби). Аксиомалар аргументлер ретинде төмендеги логикалық қағыйдаларға жуўап бериуі шәрт:

-таңланған аксиомалар қарама қарсылыққа ийе болмауы тийис;

-аксиомалардың толықлығы яғный олардың жәрдемінде берилген тараўдағы ең тийкарғы әҳмийетли жағдайлар дәлийллениуі тийис.

-аксиомалардың ғәрезсизлиги яғный олар логикалық жақтан басқа аксиомалардан келип шықпауы тийис.

Үшиншиден, аргумент ретинде фактлер хақындағы тастыйықпаўлар алып қаралады. Фактлер жеке ўақытлар кубылыстар

Дәлилдің үшінші элементи ретінде демонстрация, яғный тезис хәм аргументлер арасындағы логикалық байланыс алып қаралады. Олар арасындағы логикалық байланыс шәртли ғәрезлиликтің бир формасы. Солай етип, аргументлер дәлиллеудің тийкарын, ал тезис олардың логикалық нәтийжесин береді. Аргументлерден тезиске логикалық өтиў ой-жуўмағы түрінде болады. Дәлиллеуде жуўмақтан тийкарларға өтиледі, жуўмақтың тийкарлары қайта тикленеді.

Тезисти дәлиллеудің тийкарғы формалары ретінде дедуктивлик, индуктивлик хәм аналогия бойынша ой-жуўмақлары алып қаралады.

Дедуктивлик дәлиллеуде дара (частное) жағдайды улыўма қағыйдаға сәйкес келтириў нәзерде тутылады. Индуктивлик дәлиллеуде белгили текке тийисли дара жағдайлар ҳаққындағы информацияны сәўлелендиретуғын аргументлерден тезиске логикалық өтиў есапқа алынады. Аналогия бойынша дәлиллеуде жеке қубылыслардың қәсийети итибарға алынады. Яғный, берилген жеке қубылыстың қәсийетин сәўлелендириўши тезис оған уқсас болған басқа жеке қубылыстың ең тийкарғы белгилери ҳаққындағы мағлыўматқа ийе аргументлер жәрдемінде дәлилленеді

Критика (сын) хәм бийкарға шығарыў, олардың тийкарғы усыллары

Егерде аргументлестириўдің тийкарғы мақсети қандай да бир

жағдайды тезис деп алып қарауға болады. Критиканың екінші ұсылының дара жағдайы ретінде бийкарға шығарыу алып қаралады.

Бийкарға шығарыу деп дәлилленген жағдайларды хәм логикалық ұсылларды қолланыу жәрдемінде қандайда бир пикирдің жалғанлығын анықлайтуғын логикалық операцияға айтылады. Бул жерде дәлилленген жағдайлар бийкарға шығарыудың аргументлери деп аталады.

Бийкарға шығарыу процесси барысында бир мәселе бойынша хәр қыйлы шешимлер берилиуи мүмкин хәм бул процесске қатнасыушы адамлардың пикир алысыуы **дискуссия** характерине ийе болады. Яғный дискуссия деп коммуникацияның ең әх мийетли формаларының бирине, тартыслы проблемаларды шешуи методына хәм билиудың өзгеше ұсылына айтылады. Оның мақсети ретінде дискуссияға қатнасыушылар арасында тартысты пайда еткен тезис ҳаққында олардың белгили дәрежеде келисимге ерисиуи (спор ради истины) алып қаралады. Дискуссияға қатнасыушылардың белгили бир тезисти алға сүрип, оның шын екенлигин дәлийллеушилерин пропонент деп, ал оларға қарсы туруиушы тәрепти оппонент деп атайды.

Дискуссиядан парықланатуғын тартыстың екінши түри **полемика** деп аталып, оның тийкарғы мақсети ретінде келисимге ерисиу емес, ал қарсы тәрептиң үстинен жеңиске ерисиу, өзиниң көз қарасын беккемлеу (спор ради победы) алып қаралады. Полемикада алға сүрилген тезислерди өз-ара критикалық жақтан анализлеу дыққатқа алынады. Сол себепли полемикада

ал екінші тәрәпи ушын қыйынластыратуғын усылды аңлатады. Бунда хийлелерди қолланыўға болмайды. Бирақ олардың барлығын анықлаўымыз ушын олар ҳаққында билимге ийе болыўымыз керек. буған қосымша айтысты бир тәрәпи ушын жеңиллетиўши, бирақ екінші тәрәп ушын қыйынластырмайтуғын бәсекиде қолланыўға болатуғын кең таралған усыллар бар. Оларға «қарсылық көрсетиўди кейинге қалдырыў, созыў» хәм «тезисти жасырыў» киреди.

Бәсекиде қолланылатуғын хийлелер логикалық қәтешиликлерге тийкарланады. Бундай қәтелер көпшилик жағдайда билқастан иске асырылады. Билқастан жиберилетуғын қә телерди софизмлер (софизм сөзи әййемги грек тилинен алынып, «түсиниксиз хийле, қыялый нәрсе» дегенди аңлатады), ал оларды қолланылатуғын адамларды софистлер деп атаймыз.

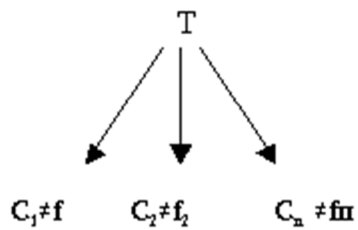
Әййемги Грецияда софистлер хақы алып бәсекиде айтыстың не ҳаққында болыўынан ғәрезсиз түрде шәкиртлерин утысқа ерисиў искусствосына үйрететуғын болған. Олар хәлсиз аргументти күшли аргументке, ал қарсыластың күшли аргументин хәлсиз аргументке айландырыў искусствосына оқытқан. Усындай устазлардың бири ретинде Протагорды алып краўға болады. Мысал ретинде Эватлдың белгили софизмин келтирип өтейик. Эватл Протагорды бәсеки жүргизиў искусствосына оқыған. Устаз хәм шәкирт арасындағы келисим бойынша Эватл өзиниң биринши рет утысқа ерискен суд процессинен кейин

билгенлиги себепли ол Протагорға «Муғаллим, сен қәтелестің, егерде суд «төлемейсең» деген шешимди қабылласса, онда мен суд шешими бойынша төлемеймен, егерде «төлеуің керек» деген шешимди қабылласса, онда мен процессте утылған боламан, хәм келисим бойынша төлемеймен» деп қарсы пикир билдиреди. Кимнің пикири дурыс? Айрым жағдайларда екеуінің де пикирлеуі дурыс деп тән алынады. Бірақ бул жерде софизмде кеңнен қолланылатуғын усыл- тезистің анық емес түрде берилиуі алып қаралған. Эватлдың софизминде «биринши утысқа ерискен процесс» деген баянлама анықлыққа ийе емес. Егер де жууапкер сыпатында қатнасып атырған Эватлдың биринши утысқа ерискен процесси есапқа алынса, онда суд «төлемейсең» деген шешим қабыл етсе де Эватл оқыуы ушын хақы төлеуі тийис.

Солай етип, дискуссия, полемика жүргизиуі искусствосы адамды тек ғана дәлиллеуі логикасы менен қуралландырып қоймай, ал ол бийкарға шығарыудың рационаллық усыллары менен де қуралландырады.

Бийкарға шығарыу логикалық операциясы бурын қабылланған дәлилди бузыуға бағдарланғанлығы себепли, оны критикалық анализдің мақсетине қарай үш усылда: тезисти критикалау, аргументлерди критикалау хәм демонстрацияны критикалау түрінде жүргизиуге болады.

Тезисти бийкарға шығарыудың (критикалау) тийкарғы мақсети ретинде тезистің қәтелигин, жалғанлығын көрсетиу алып қаралады хәм ол еки:

а) шәртли түрде тезистің шынлығы (Т) қабылланады;

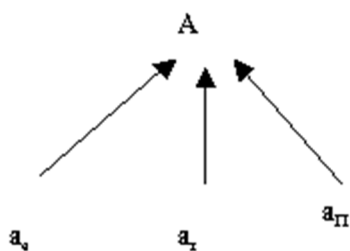
б) тезистен (Т) нәтижелер ($C_1 \dots C_n$) алынады;

в) нәтижелер фактлер менен салыстырылып, олардың жалғанлығы дәлилленеди;

г) нәтижелердің надурислығынан тезистің надурислығы келип шығады;

Тезисти қыя бийкарға шығарыў антитезистің шынлығын дәлиллеў тийкарында иске асырылады:

а) берілген тезиске (Т) қарсы антитезис (А) қолланылады;

иске асырылады. Егерде аргументлердің жалғанлығы көрсетилсе, онда тезис дәлилленбеген болып саналады.

Демонстрацияны бийкарға шығарыу аргументлер менен тезис арасындағы логикалық байланыстың жоқлығын дәлиллеу жәрдемінде көрсетиледи хәм усыған тийкарланған халда тезистің шынлығының дәлилленіуи бийкарланады.

Аргументлестіріуіге қойылатуғын қәделер хәм қәтешиликлер:

Аргументлестіріудің тийкарғы элементлери болған - тезис, аргументлер хәм демонстрация - логиканың қағыйдаларына бойсыныуы тийис. Егерде бул қағыйдалар бузылса, онда аргументлестіріу процессінде қәтешиликлер жүз береді. Логикалық қәтешиликлер алдан ойланбаған (паралогизмлер) хәм алдан ойланған (софизмлер) түрінде болыуы мүмкін. Дәлил хәм бийкарға шығарыуға қойылатуғын қәде хәи қәтешиликлерди төмендегі таблицада көрсетиуіге болады:

Тезиске қатнастағы қәделер хәм қәтешиликлер:

Қәделер	Қәтешиликлер
	1.1. Анық хәм дәл емес тезистің қойылыуы менен байланысly.
	2.1. Тезисти жоғалтып қойыу.

	дәрежеде көрсетіуіші реаль ямаса өтирик кемшиликлер қыстырылады хәм оның пикирлеуіне исеним жоғалтылады хәм т.б. В)логикалық диверсия - алға сүрилген тезисти дәлиллеу мүмкиншилигиниң жоқ екенлигин сезип, шығып сөйлеуіші тыңлаушылардың дыққатын берилген тезис менен тууры байланысқа ийе емес басқа мәселени тастыйықлауға аударады. 2.3. Тезисти айырым (частично) түрде алмастырыу - пропонент өзиниң қабыл алған тезисиниң дәслепки улыўма алынған мазмунын дәлиллеу процесси барысында оны тарайтыу тийкарында өзгертеди.
--	---

Аргументлерге тийисли қәделер хәм қәтешиликлер:

Қәделер	Қәтешиликлер
1. Аргументлер шын хәм дәлилленген болыуы тийис 2. Аргументлер тезистен ғәрезсиз түрде дәлилленуіи тийис	1.1. "Тийкарғы қәтелесиў" (шын ретинде жалған аргументти қабыл алыў). 1.2. "Тийкардың алдын алыў". 2.1. "Дәлиллеудеги айланбалық". 2.2. Аргумент менен тезистиң

	дәлилдеу.
--	-----------

Демонстрацияға тийисли қәделер хәм қәтешиликлер:

Қәделер	Қәтешиликлер
1. Дәлил ямаса бийкарға шығарыу ой жуўмағының түрине тийисли қағыйдалар тийкарында дүзилиўи тийис.	1.1.Тийисли ой-жуўмағының түринин қағыйдаларының бузылыўы тийкарында жалған ямаса шынға сәйкес тезистин алыныўы. 1.2. Жалған нәтийже, аргументлер хәм тезистин арасында байланыстың болмаўы. Яғный: а) Тар тараўдан кең тараўға негизсиз, дәлилсиз логикалық өтиў, б) шәртли түрде айтылғаннан шәртсиз түрде айтыўға өтиў, в) белгили бир қатнаста айтылғаннан хәш нәрсеге қатнассyz түрде айтылғанға өтиў, г) күшке аргумент - қандай да бир мәжбүрлеў усылларын тиккелей қолланыў ямаса зорлық көрсетиў қәўпин туўғызыў, д) наданлыққа аргумент (аргумент к невежеству) - бийхабарлыққа тийкарланыў ямаса қатнасыўшылардың хеш қайсысы тексере алмайтуғын фактлерди қолланыў, е) туўры мәниге аргумент, ж) авторитетке аргумент- қарсылас қарсы шыға

Қадағалау үшін сораулар:

1. Логикалық анализге түсіндірме берің.
2. Тастыйықлауларды дәлилдеу қандай ұсыллары бар?
3. Аргументацияның хәм сынның дүзилісі хәм түрлерін атап көрсетің.
4. Аргументлестіріу билиу процессі сыпатында қандай белгілерге ийе?.
5. Тезиске қатнасы бойынша аргументацияның хәм сынның қандай қәделері бар?.
6. Аргументлерге қатнасы бойынша қәделерді атап көрсетің.
7. Дискуссияның өтиуін қалай шөлкемлестіріу керек?

3-ТЕМА: АНАЛИТИКАЛЫҚ ФИЛОСОФИЯНЫҢ ФУНКЦИОНАЛ СЫПАТЛАМАСЫ

РЕЖЕ:

1. *Анализ, оның түрлері және мазмұны*
2. *Мәніс және мазмұны. Логикалық байланыс түсінігі*

Таяныш сөздер: *анализ, түр, логика, белгі, ат, предметтік мәніс, мазмұндық мәніс, логикалық байланыс, субъект, предикат, логикалық термин, дескриптивтік термин, және.*

3.1. Анализ, оның түрлері және мазмұны.

Анализ грек тілінен алынып бөлектеу дегенді білдіреді. Ойлау дәрежесінде зерттелініп атырылған объекті құрам бөліктеріне бөлінеді, олардың жеке қасиеттерін, қатынастарын зерттеу мақсетінде зерттеуді білдіреді. Біліудің логикалық ұсынын береді, онда предметті ойлау дәрежесінде бөліктерге, элементтерге немесе белгілерге бөлеміз, оларды әрбір қасиеттерді немесе белгілерді анықтау мақсетінде салыстырамыз, бірі-біріне зерттеміз. Анализ актіні анализдеу деп атаймыз, ал анализ өткізу ұсынын – аналитикалық метод деп айтамыз. Элементарлық анализ құбылысты оның қатынастарын есепке алмай бөліктерге бөлінеді. Себебі анализ құбылысты оның себебі қатынастарын есепке алып

философияда қолланылады. Левкипп хәм Демокрит барлық нәрселерди майда бөлекшелер – атомлардың жыйнағы сыпатында алып қарайды. Анализ билиўдин улыўма илимий методы сыпатында алып қаралады, билимнің барлық тараўларында кеңнен пайдаланылады. Математикалық анализ Ньютон, Лейбниц, Эйлер мийнетлеринде қолланылады. Илимий анализдин хәр қыйлы түрлери бар: системалық анализ – пүтинди элементлердин жыйнағы сыпатында алып қарайды, структуралық анализ – системаның элементлери арасындағы қатнасықларды бөлип көрсетиў, классификация – көпликті классларға, түрлерге бөлиў, формаллық-логикалық анализ – түсиниклер, пикирлер, ой жуўмағы, тилдин структурасын үйрениўди аңлатады.

3.2. Мәнис хәм мазмуны. Логикалық байланыс түсиниги

Логика сөзи әйjemги грек тилинен алынып, "логос" термини "түсиник", "ақыл", "пикирлеў" дегенди аңлатады. Хәзирги ўақытлары булл термин төмендеги тийкарғы мәнилерде қолланылады.

Бириншиден, бул термин менен объектив дүньяның нәрселери хәм кубылысларының өзгериў, раўажланыў ызамлықларын белгилейди хәм оны объектив логика деп атайды. *Екиншиден*, логика түсинигин ой-пикирлердин байланысының хәм раўажланыўының өзгеше ызамлықларын белгилеў ушын қолланады хәм булл ызамлықларды объектив ызамлықларды сәўлелендириўши субъектив логика деп атайды.

Үшиншиден, "логика" ой-пикирлердеги байланыс хәм раўажланыў

Билиў объектив реаллықтың адам санасындағы сәўлелениўин аңлатады. Сәўлелендириў характерине байланыслы билиў процессинде бир-бири менен тығыз байланысқан еки басқышты бөлип алып қараўға болады: 1) сезиўлик билиў; 2) абстрактлик ойлаў ямаса логикалық билиў.

Сезиўлик билиўди биз тиккелей билиў деп қарасақта болады, себеби бул басқышта ҳақыйқатлықты (реаллықты) биз тиккелей сезиў органларымыздың жәрдеминде сезим, қабыл етиў ҳәм елеслеў формаларында сәўлелендиремиз. Сол себепли бул сәўлелендириўдиң жәрдеминде биз қубылыслардың, нәрселердиң өмир сүриў ҳәм раўажланыў нызамлықларын, олардың тийкарын биле алмаймыз. Булардың, яғный нәрселер ҳәм қубылыслардың тийкарларын билиў абстрактлик ойлаў басқышында иске асырылады. Абстрактлик ойлаў басқышы оның сезиўлик билиўден парқын көрсетиўши төмендегише өзгешеликлерге ийе:

а) Абстрактлик ойлаў дүньяны тиккелей емес (қыя) сәўлелендиреди. Ямаса логикалық усыл менен сезиўлер жәрдеминде алынған тийкарларды қайта ислеў жолы менен биз тиккелей бақлаўға болмайтуғын мазмунды биле аламыз.

б) Абстрактлик ойлаў дүньяны улыўмаластырылған ҳалда сәўлелендиреди. Сезиўлер жәрдеминде алынған мағлыўматларға тийкарланған ҳалда нәрселердеги ҳәм қубылыслардағы улыўма (қайталанатуғын, ең тийкарғы) қәсийетлер бөлип алынады. Усы қәсийетлердиң тийкарында нәрселердеги, қубылыслардағы улыўмалықты билиўге ҳәм оларды бақылауға бир түрде әмилдестире беремиз (мысалға, адам

в) Ойлау тил менен тығыз байланысly. Тил ой-пикирлердин қәлиплесиу усылы сыпатында алып қаралып, онда ойлау нәтийжелери беккемлениди. Тил жәрдеминде адамлар арасында ой-пикирлер менен алмасыу болып турады.

г) Ойлау актив хәм мақсетке бағдарланған искерлик болып табылады. Себеби ойлау процессинде белгили мақсетлер қойылады хәм ўазыйпалар, мәселелер белгиленеди. Усы қойылған мәселелерди шешиу, алға сүрилген мақсетлерге ерисиу ушын ойлау ис хәрекетлери әмелге асырылады.

Бул көрсетилген өзгешеликлердин хәммеси логикалық методларды, билиу усылларын қолланыу жәрдеминде дүньяны белгили бир логикалық формаларда сәўлелендириу менен анықланады. Усындай ойлаудың тийкарғы формалары ретинде түсиник, пикир, ой-жуўмағы алып қаралады. Логика ойлаудың усы көрсетилген формаларын, абстрактлик ойлау басқышында қолланылатуғын билиу усылларын хәм методларын, және де ойлаудың өзгеше нызамларын үйретеди. Логика илиминиң предметин толық түрде анализлеу ушын ойлаудың формаларының хәм нызамларының мазмунын анықлауымыз шәрт. **Ойлаудың тийкарғы формалары хәм нызамлары.** Ойлау процессиниң хәм хәр қыйлы ой-пикирлердин логикалық формаларын анықлайтуғын усылды табыуымыз ушын, биз нәрселер хәм қубылыслардың ең улыўма белгилерин, нәрселер хәм қубылыслар арасындағы қатнасларды, ой-пикирлердин өзлериниң қәсийетлерин хәм сыпатламасын, олар арасындағы қатнасықларды анықлауымыз тийис. Бул белгилер, қәсийетлер, қатнас хәм сыпатламалар логиканың изертлеу предмети ретинде алып қаралады. Олар "белгий", "қәсийеттий", "белгий-қубылысты", ("қатнас"), "қатнасық"

ямаса штрихли сызықлар менен алмастырыўға болады. Мысалы, "Группаның барлық студентлери логика кружогиниң ағзалары болып табылады" деген пикирди алатуғын болсақ, ондағы логикалық емес терминлерди төмендегише түрде белгилеўге болады: "Барлық ---- болып табылады. (суть, являются)". Бул көрсетилген баянлама ойдың логикалық формасы деп аталады. Солай етип, ойдың логикалық формасы ойдың структурасын береді, яғный логикалық емес терминлердиң мәнісине итибар берилмей анықланатуғын ойдың дүзилісін аңлатады. Ойдың логикалық формасы мазмунлық хәм информациялық характерге ийе болады. Ойлардың логикалық формаларының типлерине қарай отырып оларды белгили классларға бөлиўге болады. Бундай тийкарғы класслар ретинде түсиник, пикир хәм ой-жуўмағы деп аталатуғын ой-пикирлердиң формаларын алып қарасақ болады.

Түсиник деп белгили бир предметлер ушын улыўма болған белгилер системасына тийкарланып предметлерди улыўмаластыратуғын хәм айырып көрсететуғын ойдың формасына айтамыз. Мысалы, нызам тәрәпинен жазаланатуғын деп белгиленген хәрекет ямаса хәрекетсизликти биз жынаят түсиниги менен анықлаймыз.

Пикир деп предметлердеги қәсийетлердиң, олар арасындағы қатнастар хәм байланыстардың бийкарланыў ямаса мақулланыў формасында берилиўин сәўлелендириўши ойдың формасына айтамыз. Мысалы, Нөкис - Қарақалпақстан Республикасының пайтахты. Астрология - илим емес.

Ой-жуўмағы деп пикирлерде сәўлеленген билимлерден жаңа пикирде

пикирлер арасындағы байланыста көрінеді. Айтылғанларға тийкарланған халда бул байланыслар менен белгиленген ойдың мазмуны өз бетинше өмир сүрмейди, ал белгили логикалық формаларда: түсиник, пикир, ой-жуўмағында өз сәўлесин табады. Солай етип, ойлаўдың логикалық формасы деп мазмунның жасаў хәм реаллықты сәўлелендириўин тәмийинлеўши ой мазмунының бөлеклериниң арасындағы байланыс усылына, оның дүзисилисине айтылады. Мысалы, бир-бири менен байланысқа ийе ой-пикирдиң биреўи шын болса, онда ой-пикирдиң екиншисиде, ойдың логикалық емес мазмунынан ғәрезсиз түрде шын болады. Ой-пикирдиң шын болыўы, оның ҳақыйқатлыққа сәйкес келиўи менен байланыслы. Ойдың шынлығы - ойлаўдың зәрүрли шәрти болып табылады. Сол себепли, ойымыз (пикирлерди пайда етиўши) мазмунлық жақтан шын болыўы шәрт. Буған қосымша шынлыққа ерисиўдиң екинши шәрти ойлар арасында дурыс байланыстың бар болыў зәрүрлигин талап етеди. Бул шәрт орынланбаса, дурыс пикирлерден де надурыс жуўмақтың алыныўы тәмийинленеди. Пикирлеў процессинде ойлар арасындағы дурыс байланысты ойлаўдың ызамлары анықлайды. Солай етип, формалары бойынша ойлардың арасындағы байланысты формал-логикалық ызамлар белгилейди хәм олар ойлардың конкрет мазмунынан ғәрезсиз түрде пикирлеў процессинде қәтеликлер жибериўден сақлайды. Ойлаўдың ызамлары бул ойлар арасындағы ишки, зәрүрли хәм ең әҳмийетли байланысты сәўлелендиреди. Бундай ызамларға логикада бирдейлик (теңлик), қарсыласпаў, үшіншисин

бир нәрсени түсиндириүи тийис. Бул ызамның формуласы "а=а" түринде белгиленеди, "а" дегенимиз хәр қандай ойды аңлатады. Бирдейлик (теңлик) ызамының орынланыуы дурыс ойлаудың зәрүрли шәртлериниң бири болып табылады. Бул ызамның талапларының орынланбауына көпшилик жағдайда хәр қыйлы түсиниклерди бир сөз ямаса сөз дизбеги менен белгилеү алып келеди. Сол себепли пикирлеү процессинде қандай түсиник қандай сөз ямаса сөз дизбеги менен белгиленетуғынын билиүимиз шәрт. Себеби формасы бойынша бирдей сөзлик констукциялар хәр қыйлы мәниге ийе болыуы мүмкин, соның менен бирге кери жағдай да, яғный бирдей ойымыз хәр қыйлы көринисте сәўлелениүи мүмкин. Илимде биринши жағдай **омонимия**, ал екинши жағдай **синонимия**деп айтылады. Омонимия объектив жақтан хәр қыйлы мазмунды дурыс емес ҳалда бетлестириү мүмкиншилигин берсе, ал синонимия тең мәнилес мазмунды надурыс бағдарда айырып көрсетеди.

Хәр қыйлы түсиниклерди теңдей мәниге ийе деп тән алыү ойлаү процессиде кең тарқалған логикалық қәтешиликке түсиниклерди алмастырып қолланыуды пайда етеди. Бул қәтешиликтиң тийкарын берилген түсиниктиң орнына ямаса сол түсиник ретинде басқа түсиникти қолланыү курайды. Түсиникти алмастырып қолланыү тәриплеп атырған предметти алмастырыуды аңлатады. Бундай жағдайда тәриплеү хәр қыйлы предметлерге тйисли болады, бирақ олар қәтелесип бир предмет ретинде тән алынады.

Қарсыласпаү ызамы ойдың избе-излигин тәмийинлейди. Бул ызам бирдей йониста бир пикирди мазмунлауың хәм бийердеуиң мазмун

Бул нызамның тийісін қарындан әрселердің хәм қубылыстардың сапалықанықлығы қайе болыуы,

олардың қәсілетлерінің салыстырмалы тұрақлығы алып қаралады.

Хақыйқатлықтың көрсетілген тәрәпін сәулендире отырып, бул нызам адамлар тәрәпинен пикирлеу процессінде қарсылыққа ийе жуўмақлардың жиберилмеуін талап етеди. Мысалы, егер қандай да бир предмет анық қәсілетке ийе болса, онда бул предмет хақында пикирлеу барысында бизлер берилген қәсілетти бийкарламай ямаса предметке тийисли болмаған белгини мақулламай, ал оны (көрсетілген қәсілетти) тастыйықлауымыз зәрүр. Бул нызам саналы түрде фактлерди хәм қубылыстарды түсиндириуде олардағы карама-қарсылықларды жүзеге шығарыуда, оларды жоқ етиуде, критикалық ойлауды қәлиплестириуге жәрдем береді.

Әдетте бул нызам дәлиллеу барысында, егер карама-қарсылықлы пикирлердің биреуінің дурыслығы анықланса, онда бул тастыйықлаудан басқа пикирдің жалғанлығы келип шығатуғынлығын түсиндириу ушын қолланылады. Қәлеген жуўмақларға қарсы тұрғанда күшли аргумент ретінде пикирдің карама-қарсылықлы екенлигин ашып көрсетиу алып қаралады. Бирақта, егерде бизлер бир предмет жайында бириншиден, хәр қыйлы ўақытта хәм екиншиден, хәр қыйлы қатнаста қандай да бир пикирди мойынлап хәм сол пикирди бийкарласақ, онда қарсылықсыз нызам хәрекет етпейди. Мысал ретінде *биринши* жағдайды алып қарайық. Егерде қандай да бир адам бир ўақытта «Жаўынның аўыл хожалығы ушын пайдасы оғада

толығы менен қанаатландырады, бірақ бұл адамның билимлери оның дилмаш болып жұмыс іслеуі үшін жеткіліксіз. Екі пикирді де шын деп алып қарауға болады. Себеби бұл пикирлерде көрсетілген адамның шет тилин билиуі хәр қыйлы талаптардан шыққан халда алып қаралмақта, яғнай бір адамның өзиниң хәр қыйлы қатнастан көрилиуі қарама-қарсылықлы, бірақ бирдей дәрежеде шынлыққа ийе бахалардың берилиуіне тийкар болмақта.

Үшиншисин жибермеу нызамы қарсылықсыз пикирлеуді талап етеди. Бирдей уақытта екі қарсылық қатнасында болатуғын пикирлер жалған (надурис) болуы мүмкин емес, олардың биреуі зәрүрли түрде шын (дурис) болады. Бұл нызам бир-бирине қарсы болған еик пикирдің биреуиниң жалған, ал екиншисиниң шын болуыын талап етеди. Үшиншисиниң болуы мүмкин емес. Бұл нызам А ямаса В, ямаса В ның бийкарланыуы болады деген формула менен белгиленеди: $A \vee B$ (А ямаса А ның бийкарланыуы дурис). Мысалы, егер «Бизиң завод пайдалы өнимлерди шығарады» деген пикир шын болса, онда «Бизиң завод пайдалы өнимлерди шығармайды» деген пикир жалған болады.

Бұл нызам қарама-қарсылықлы пикирлер үшін хәрекет етпейди, себеби бундай пикирлердің хәр қайсысы бир-бирин бийкарлап қоймастан, ал оған қосымша мағлыұмат та береді. Мысалы, екі пикирді алайық: «бұл тоғай тикен жапырақлы», «бұл тоғай аралас». Бұл жерде екинши пикир, биринши пикирді тек ғана бийкарлап қоймастан, ал ол қосымша да мағлыұмат

шын болыўын (дурыслығын) мойынламай, олардың арасынан үшінши пикирди излеўдиң керек емеслигин көрсетеди (бирдей ўақытта берилген ойды хәм оның бийкарланыўын қабылламаўға болмайтуғынлығын талап етеди). Бул ыызамға тийкарланған халда альтернатив сораўларға жуўап бере алатуғын дәрежеде түсиниклерди анықлаўымыз тийис.

Жеткиликли тийкар ыызамы хәр қандай пикирдиң дәлилленген болыўын талап етеди, себеби пикирдиң дурыслығын исенимге тийкарланып қабыл етиўге болмайды. Бул ыызам төмендегише сыпатланады: қәлеген ойымыз жеткиликли тийкарға ийе болыўы шәрт. Қандай да бир ойдың жеткиликли тийкар ретинде зәрүрлитүрде берилген ойдың шынлығын тәмийнлеўши қәлеген басқа ой алып қаралыўы мүмкин. Не ушын әпиўайы түрде тийкар деп айтпай, ал «жеткиликли тийкар» деп айтамыз. Себеби бир жуўмаққа шексиз көп тийкарды әкелиўге болады. Бирақ олардың тек айрымлары егер берилген пикир шын болса жеткиликли тийкар ретинде алып қаралады. Егерде пикир жалған болса, онда олардың бирде биреўи жеткиликли тийкар болмайды.

Солай етип, дәлиллеў жәрдеминде жуўмақтың келип шығыўын тәмийинлейтуғын пикирлерди тийкарлар деп атаймыз, сол себебли бул ыызам жеткиликли тийкар ыызамы деп аталады хәм ол қабыл етилген жуўмақ ушын тийкарлардың жеткиликли болыўын талап етеди. Хәр қандай ой егер оның жеткиликли тийкары болса ғана шын (дурыс) деп табылады. Бул мазмун "Егер В болса, оның А тийкары да болады" дегенди аңлатады хәм а

Логикалық форма хәм логикалық ызым хәққындағы түсиниклерге ийе бола отырып, формаллық логикаға анықламаны төмендегише бериўге болады. Формаллық логикадеп ойлаўдың формаларын хәм ызымларын изертлейтуғын философиялық илимге айтамыз.

Логикада тил түсиниги. Тил белгилер системасы сыпатында. Логика ойлаўдың формаларын үйренетуғын илим, ал ойлаў болса тил менен тығыз байланыслы. Сол себепли логиканы тил хәққындағы илим деп те атаўға болады. Тил логикалық анализлеў тийкарында белгилер системасы сыпатында алып қаралады. Белги дегенимиз билиў процессинде ямаса өз-ара қатнасықта қандай да бир объекттиң ўәкили (представитель) сыпатында қолланылатуғын материаллық объект болып табылады.

Улыўма белгилердиң үш типин бөлип көрсетиўге болады.

Бириншиси, белги-индекс. Белгиниң өзи белгилеп турған объектлери менен себепли нәтийжели түриндеги байланысты көрсетеди. Мысалы, түин оттың барлығынан, адамдағы ыссылықтың жоқары болыўы оның аўырғанлығынан дерек береді.

Екиншиси, белги-образ. Олар өзлери белгилеп турған объектлери хәққында мағлыўмат береді. Себеби бул белги объектлер менен уқаслық қатнаста болады. Мысалы, картина, сызылма, карта.

Үшиншиси, белги-символ. Олар өзлери белгилеп турған объектлери менен себепли-нәтийжели де байланыспаған, олар менен уқаслыққа да ийе емес. Бундай белгилерди логика илими изертлейди.

Белгилер логикалық хәм прагматикалық мағына ийе береді. Олардың

Билиў процессинде белгилердин ролин Аристотель изертлеген. Бирак бул белги ҳаққындағы тәлийматтың проблемалық раўажланыўы XIX әсирде лингвистика ҳәм символикалық логиканың талапларына байланыслы жүдә анықлыққа ийе болды. Белгилер ҳаққында илимниң - семиотиканың - тийкарын америкалы философ Чарльз Пирс (1839-1914) салды. Бул илимде тилди анализлеўдиң тийкарғы үш тараўын (тилдиң үш аспекти менен байланысы) бөлип көрсетиўге болады. 1) **синтаксис** – семиотиканың бир тараўы болып белгилер арасындағы катнасты изертлейди (тилдиң структурасы: белгилердин пайда болыў, өзгериў усыллары, байланыслары үйретиледи).

2) **Семантика** - семиотиканың бир тараўы болып, белгилердин сәўлелендирип турған объектлерге катнасын, белгилердин мазмунын изертлейди ҳәм интерпретация проблемасы анализленеди.

3) **Прагматика** тараўында адамның белгилерге катнасы проблемасы изертлениледи, тилдиң коммуникативлик функциясы анализленеди.)

Тиллер еки үлкен группаға бөлинеди. Бириншиси, **тәбийғый тиллер** (ямаса миллий тиллер) - булар жәмийетте тарийхый жақтан қәлиплескен сеслик, графикалық, информациялық белгилер системасы болып табылады. Олар адамлардың материаллық-практикалық искерлигинде топлаған информациясын беккемлеўге ҳәм жеткериўге бағдарланған социаллық талабын, бир-бири менен катнасыққа түсиў талабын қанаатландырыў ушын пайда болған. Олар ушын семантикалық шекленгенлик (жабықлық-коммуникативтік) мәсәләсиз (сәуиәсиз) болып кәлиплескен.

Жасалма тиллер хәзирги заман илиминде кеңнен қолланылады. Логика илими де ойлау структурасын теориялық жақтан анализлеу үшін жасалма рәсмийлестірилген тилди қолланады. Усындай тил ретінде логикада кең қолланылатуғын предикатлар логикасының тилин алып қарауға болады. Бул тил ойлардың арасындағы байланысты олардың логикалық формаларына қарай белгилеуде қолланылады. Бул тилдің унамлы тәрәпи пикирлердің бир мәниге ийе болыуы менен, омонимлердің, түсиниксиз, анық емес пикирлердің болмауы менен характерленеди. Бул тилдің унамлы тәрәпи ойлау, пикирлеу барысын қатаң түрде белгилеуге жәрдем береді, оның шынлығын ямаса жалғанлығын анықлайды.

Тил баянламаларының семантикалық категориялары

Тәбийғый тилди анализлегенде ойдың логикалық формасын анықлау үшін тил баянламаларының семантикалық характеристикасын белгилеу үлкен әҳмийетке ийе. Тил баянламалары өзлери аңлататуғын (сәулелендиретуғын) мәнилердің типлерине қарай, олар менен белгиленетуғын объектлердің өзлериниң типлерине қарай белгили классларға бөлинеди. Бул класслар тил баянламаларының семантикалық категориялары деп аталады. Тил баянламаларының семантикалық категориялары **дескриптивлик** хәм **логикалықтерминлерге** бөлинеди.

Дескриптивлик (сүўретлеуши) терминлерге **предметлердің атлары, қатнасық хәм қәсийетлерди аңлататуғын баянламалар** (предикаторлар), **гәплер** киреди. Булардың хәр қайсысына қысқаша тоқтап өтейик.

хэм оны логикада **денотат, десигнат, номинат** деп белгилейди. Мазмунлык мәни ат менен белгиленетугын предметлер ҳаққындағы информацияны береди хэм ол логикада концепт деп аталады.

Атлардың еки үлкен типин бөлип көрсетиўге болады. Жеке атлар - олар бир предметти аңлатады. Мысалы, Өзбекстан пайтахты, Бүлбил уясы китабының авторы, ай ҳ.т.б.

Улыўма атлар деп айрым класстың предметлери ушын улыўмалыққа ийе болған атларға айтылады хэм олар бир предметтен артық болған көпликти белгилейди. Мысалы, ыызам, окыўшы, студент хэм т.б.

Атлар үш нормативлик принципке: бойсыныўы шәрт : 1) **предметлик принцип** (принцип предметности) - баянламаларды, гәплерди курайтуғын атлардың (ол атлардың өзи емес) мәнисиниң мақулланыўының ямаса бийкарланыўының шәртлигин аңлатады.

2) **бир мәнилик принцип** (принцип однозначности)- ат түринде қолланылатуғын баянлама тек ғана бир объекттиң аты болыўы шәрт (егер бул ат жеке ат болса), ямаса белгили бир класс предметлери ушын улыўмалыққа ийе ат болыўы тийис (егер бул ат улыўма ат болса)

3) **өз-ара алмасыў принципи**(принцип взаимозаменяемости)- егер курамалы атта атты аңлатыўшы бөлекти сол аттың мәнисине ийе басқа ат пенен алмастырсақ, онда алмастырыў нәтийжесинде пайда болған мәни берилген курамалы аттың мәнисин бериўи шәрт. Мысалы, бизге «Жер Қуяш дөгерегинде айланады» деген гәп берилсин. «Қуяш» атын «Қуяш системасының сәйкеш денесин» депем басқа ат пенен алмастырсақ, онда бул

Қасиет деп нәрселерди хәм қубылысларды бир-биринен ажырататуғын тийкарға айтамыз. Ал қатнасықтың қасиеттен парқы сонда, қатнасықта гәптин шын (дурыслыққа) ямаса жалған (надурыс) екенлигин анықлауымыз ушын оны бир неше предметлердин жубына қолланыуымыз керек. Мысалы, арасында жайласқан, бир нәрсеге салыстырғанда үлкен ямаса киши хәм т.б. Солай етип, қасиет бир предметке тийисли избе-излик сыпатламаны берсе, қатнасық бир неше предметлерге тийисли избе-излик қатнасығын береді. Логикада булл өзгешеликти, яғный предикаторға тийисли болған атлардың санын предикатордың орны деп белгилеймиз. Мысалы, жеке предметлерге тийисли қасиетлерди сәулелендириуши предикаторлар бир орынлы предикаторлар деп аталады (мысалы, қызыл қәлем, әтир гүл), ал еки ямаса бир неше предметлер арасындағы қатнасларды аңлатыушы предикаторлар көп орынлы предикаторлар деп аталады. Мысалы, "Студент англичан тилин француз тилине салыстырғанда жақсы биледи". Бул берилген пикир үш орынлы пикир болып табылады (.. салыстырғанда..жақсы биледи).

Дескриптивлик терминлер ретинде алып қаралуышы **гәплерде** қандайда бир белгилердин предметлерге, нәрселерге тийислилигин мақуллаушы ямаса бийкарлаушы предметлер ҳаққында баянламалар дыққатқа алынады. Қандайда бир предметтин белгиси сол предметтин қасиетке ийе ямаса ийе емес екенлигин, оның басқа предметлерге қатнасы бар ямаса жоқ екенлигин көрсетеди. Мысалы, "Бул қәлем қызыл" деген гәпте қәлемнің қызыл реңге ийе екенлиги мақулланады. "Реңге ийе болыу" сөз дизбеги белгини (признак) анықталады, ал "қызыл" сөз қасиеттин белгисин анықталады.

хәм $\exists$ - жасаў кванторы – дара баянламаларды белгилеў ушын қолланылады. Логикалық терминлердің айрымлары, мысалы, "хәм" (и), "егер.., онда.." (если.., то..) ҳақыйқатлықтағы қатнасықларды сәўлелендиреди.

Қадағалаў ушын сораўлар:

1. Абстрактлик ойлаўдың тийкарғы белгилери қандай?
2. Ойдың логикалық формасы дегенимиз нени аңлатады?
3. Формал логиканың тийкарғы нызамларына анализ бериң.
4. Белги дегенимиз не?
5. Белгилердің қандай тийкарғы түрлери бар?
6. Атлардың тийкарғы түрлерине анализ бериң.
7. Дескриптивлик терминлердің тийкарғы типлерин көрсетиң.

4- ТЕМА : АНАЛИТИКАЛЫҚ ЭПИСТЕМОЛОГИЯ ХӘМ ФЕНОМЕНОЛОГИЯ

РЕЖЕ:

1. Аналитикалық эпистемология
2. Аналитикалық философия хәм феноменология

Таяныш сөзлер: руўх, феномен, эпистемология, методология, аналитика, логика, гносеология, феноменология, субъект, реаллық, интенционалық, қарсылық.

4.1. Аналитикалық эпистемология

Методология теориялық хәм практикалық искерликті қурыў хәм шөлкемлестириў принциптери хәм усыллары системасы, тағыда бул система ҳаққындағы тәлима́т /метод ҳаққындағы тәлима́т/ сыпатында анықланады. Аристотель өзиниң дөреткен логикалық системасын органон – шын билиўдиң универсаллық қуралы сыпатында алып қараған. Кейин ала жаңа заманға келип аристотеллик методология гүман астына қойылады хәм философлар метод проблемасына қайтады. Бэконның пикиринше илим анализ, бақлаў, экспериментке тийкарланыўы тийис, ыза́млар хәм себеплерди билиўге бағдар алыўы зэрүр. Бундай усыл ретинде индукция алып қаралады. Декарта метод проблемасы қандай тийкарларда шын

пункти сыпатында бағаланады. Кейінгі философтар оған практикалық искерлікті киргизеди, илимди руұхтың өмириниң формасы сыпатында алып қарайды.

Бүгін бизлер философиядағы методлардың универсаллық болыўын талап етемиз, яғный олар қәлеген предметлерди билиўге, қәлеген жағдайлардағы хәрекетлерге де қолланылыўы тийис. Бул предметлер хәм нәрселер арасындағы улыўманы түсиниўимиз ушын бизлер барлық ўақытта тек ғана бир нәрсени – билиў хәм искерлік субъектин табамыз. Сол себепли өзимиздиң методологиямызды курып, философия хәмме ўақытта субъект шеңберинде қалыўы тийис. Субъект өткинши эмпирикалық өзгешеликлерден тазаланған болыўы тийис, улыўмаласқан, универсал, трансценденталлық субъект болыўы тийис.

Солай етип, методологияның биринши талабы – таза субъекттиң шегарасынан шықпаў керек. Тек ғана усы тараўда анық, шын берилгенлерге ийе боламыз.

Екинши талап – тек ғана зәрүр болған пикирлер қабыл алыныўы тийис.

Бул жағдайларды анализлегенимизде бизлер логика ызамларына тийкарланамыз. Олардан бири болған жеткиликти тийкар ызамы императивлердиң дәлиленген принципиниң сәўлесин береді. Яғный бир бирин бийкарлаўшы еки императивтен жеткиликти дәллиленгени таңланады. Бул ызам бизлерди руұх хәм тәжрийбениң өз-ара қатнасы проблемасына тиккелей алып келеді. Бул проблема билиў теориясының предметин береді.

Бүгінгі тағдырдағы философияның ең 1954 жылғы методология философиясы

жағдайларда ол хақыйқый хәм пайдалы болады деген сораўлардың мазмунын анықлап алыўымыз зәрүр болады.

Билиў проблемасы бойынша қандай да бир объектлер жасайды, олар анаў яки мынаў түрде субъекттен бөлекленген болады, субъект болса өзиниң билиўлик уқыплылықларын пайдаланып, қандай да бир тосықларға ушырайды, олар объекти толық түрде хәм шын билиўге кесент береді. Берилген тосықлар объектиң өзиниң қәсийетлери болыўы мүмкин, объект хәм субъект арасындағы халат болыўы да мүмкин, субъектиң өзиниң қәсийетлери де болыўы мүмкин. Солай етип, бизлер билиў нәтийжесинде бизлердиң алғанымыз, үйренилип атырылған объект пенен шынында сәйкес келмеўи де мүмкин. Усылайынша нәрсениң өзи хәм оның билиўге умтылып атырған субъектиң ойындағы көриниси арасында айырмашылық болыўы мүмкин.

Билиў теориясының бир бөлимин илим философиясы, яғный эпистемология береді. Илим өзине шектеги сын көз менен қараўшы билиў усылын береді. Сынға алыўшылық билиўдиң белгили тенденциясын аңлатады, ол билимди анық, дәл қатаң система түринде көрсетиўге урынады. Бул системадан мүмкиншилиги барынша тиккелей тәжрийбеден келтирип шығарыўға болмайтуғынның барлығын шығарып таслайды. Бундай умтылыўда илим барлық ўақытта априорлық сызылмалардан қутылыўға яки оларды минимумға әкелиўге хәрекет етеди. Бирақ айрым жағдайда бундай урыныўлар илимди априорлық сызылмалардан өзлерине есап бермей пайдаланып, әтирәкәткерлик көрсеткен ол бундай жағдай бәләс жағдайлар

Априорлық пикирлер шексиз улыўма боғанлығы себебли, философия билимлерди бирлемши априорлық елеслерден келтирип шығарыў /дедукция/ менен шуғылланады. Өз гезегинде илим жеке бақлаўлардан улыўма болған билимди /индукция/ алыў менен шуғылланады, яғный бул бақлаўларды улыўмаластырады. Тағы да илим билиўдиң априорлық формалары хәм методларынан пайдаланады, бирақ оларға тәжрийбениң берилгенлеринен ғарезли дүзетиў киргизеди. Шектеги эмпирикалық улыўмаластырыўлар дәрежесинде, яғный теориялық дәрежеде, қалеген илим философияның дедуктивлик жуўмақлары менен ислеседи: мысалы ушын, экономикалық теория хожалық философиясы, хуқық теориясы хуқық философиясы менен ҳ.б. Соның менен бирге жеке илимлер хәм философияны бөлеклеў проблемалы характерге ийе., себеби билиўдиң еки бөлими де бир проблема менен шуғылланады. Буған қосымша, себеблилик елеслеў сыпатында руўхтың барлық формаларында – динде,моральда, хуқықта ҳ.б. қатнасады. Дин де хәм басқа да руўхтың формалары себеблилик ҳаққындағы көз-қарастың бир тәрәпине, яғный ҳәрекетлердиң нәтийжелигине дыққат аўдарады. Илим болса, керисинше, өзиниң дыққатын күшлердиң, ҳәрекетлердиң анықланғанлығына дыққат аўдарады.

Философия бүгинги күни ҳәр қыйлы жеке илимлердиң методологиялық жақтан үстинликке ийе болыўына урыныўлары менен гүрес алып бармақта. ЕгерXVII-әсирде бундай үстинликке ийе болыўға математика, XVIII-әсирде - физика,XIX-әсирде – психология ҳәрекет еткен болса, ал ҳәзир XX-әсирден бәсеке философия ишмәкте. Хәзирги йәһәтта әмәнерәй философияда

берілген проблемалардың шешими эпистемологияда илимлердің классификациясы түрінде алға сүриледі.

4.2. Аналитикалық философия хәм феноменология

Феноменология бизлерге философиялық пән сыпатында емес, ал заманагөй философияның бағдары сыпатында белгили. Философиялық пән сыпатында ол XVIII-әсирде пайда болады. Ламберт /1728-1777/ феноменологияны қубылыстарды анализлейтуғын хәм сезиўлик билиўдің иллюзияларын ашып көрсететуғын тәжрийбе предметлери ҳаққындағы илим сыпатында анықлайды. Кант феноменологияда сезиўлик принциплерин изертлейтуғын пропедевтикалық негативлик илимди көреді. Таза ақылды сынға алыў идеясы белгили бир тектегі феноменология түрінде түсинилиўи мүмкин. Себеби ол сезиўлик билиўдің шеклерин изертлейді, феномен хәм ноуменлерди, ойлаўдың трансценденталлық хәм эмпирикалық қолланылыўын ажыратып көрсетеді. «Тәбийғый илимнің метафизикалық басламаларында» Кант феноменологияны тәжрийбенің предмети сыпатында алып қаралатуғын тәбиятлық қубылыстар ҳаққындағы тәлибат деп алып қарайды. Яғный олар көрсетилиў усылына қатнаста яки модаллылыққа қатнаста алып қаралады. Бундай түсиндирме Фриздің де /1773-1843/ орайлық мәселсине айланады. Ол феноменологияны натурфилософияның бөлеги деп түсиндиреді, ал оның предметин елеслерде хәм қабыл етиўде нәрселер қалай берілген болса, сондай усылдың анализи береді. Фихтеден басланып феноменология билимнің қәлиплесиўи ҳаққында тәлибат

диалектикалық илимнің екінші бөліміне – логикаға апарыуы тийіс болған. Ол рух феноменологиясы методына сыпатлама береді, ол сананың ізбе із рауажланыуын сәулелендіреді: сананың бір басқыштан екінші басқышқа өтуі предмет хәм ол хәкқындағы пикирдің, тийкар хәм санадағы оның кубылысы арасындағы қарсылықлар пенен анықланады. Гегельдің «Рух феноменологиясы» кирис сөз хәм алғы сөзден басқа сегіз бөлектен турады, олар төрт бөлімге бөлістирилген. Олар Сана /1-3 б./, Өзінди аңлау /4б/ хәм Ақылдан /5-8б./ турады. Кейінги бөлім тарийхый ақылдың – рухтың, диннің, абсолютлик билимнің носители сыпатындағы диалектиканы ашыуға бағышланған. Рух басқышында сананың тарийхый образлары – рухтың кәлиплесиуінде форманы дөрететуғын рольге ийе болған әхмийетли дәуірлер пайда болады. 1. хәкыйқый рух яки әдеп-икрамлылық индивидуаллық хәм субстанцияның жанлы тиккелей бирлиги сыпатында /Әйемги Греция/. 2. хуқықый халат – тек хуқықтың улыұмалығы менен байланысқан көплеген үстинликке ийе болған индивидлер /Әйемги Рим/. 3. өзнен бөлектенген рух – саұатлылық дүньясы, оған сәйкес болған үзилген сана, ол өз сәулесин исеним хәм туұры ойдың, ағартыұшылық хәм исеним арасындағы коллизияда табады /Ағартыұшылық дәуири/. 4. өзи ушын шын болған рух яки мораллық /кантлық этика/ - абсолютлик еркинликтің негативлиги арқалы ерисилетуғын басқыш /француз революциясында өз сәулесин табады/. 5. дин, өзінде рухтың түсиндирилиуінің үш басқышын бириктиреді – тәбийғый дин /Шығыс/, көркем дин /антикалық искусство/ хәм монахиялық дин. 6. абсолютлик билим – бұл басқышта диннің мораллық

сыпатында түсіндіреді. Морис Лацарус /1824-1903/ оны өзгеше, бірақ психологиялық пән сыпатында алып қарайды. Феноменологияны психологияның бөлегі сыпатында Brentano да /1838-1917/ түсіндіреді, ол феноменология түсіндіріуші психологиядан парықланады, психикалық феноменлерді: пикир, елес, руўхый хәрекетлерді сүүретлеуі хәм классификациялауы тийис деген көз қарасты алғы сүреді. Феноменология ушын Brentanoның психикалық актлердің интенционаллығы хаққындағы идеясы, пикири перспективалыққа ийе болды. Феноменологияның психологиялық түсіндірмесі бағдары Карл Штумпф /1848-1936/ тәрәпинен раўажландырылды. Ол психикалық актлердің функциясын хәм қубылысын бөліп қарайды. Феноменология ушын Алексис Мейнонг /1853-1920/ идеялары да үлкен әхмийетке ийе болды. Ол билиўди қыйналыў сыпатында түсіндіреді, сана предметлері хәм предметлердің анализи қыйналыўдың типине сәйкес байланысқан болады, ишки тәжрийбенің айқынлығы хаққындағы ойды алға сүреді. Арнаўлы философиялық бағдар сыпатында феноменологияның принциптері Гуссерль тәрәпинен ислеп шығылады. Ол феноменологияны предметлердің тәжрийбеде берилгениндей олар хаққындағы илим деп алып қарайды. Оның пикиринше феноменология таза ойлаўды алып қараўдан бас тартады, себеби ойлаў ямаса қыйланыў интенционаллыққа ийе /яғный бизлер хамме ўақытта бир нәрсе хаққында ойлаймыз ямаса бир нәрсени қайғырамыз/. Тағыда ол предметлерді өзінше алып қараўдан да бас тартады, себеби предметлер тек тәжрийбеде берилген феноменлер сыпатында әхмийетке ийе болды.

экзистенциаллық формула береді. Руұх активликтің хәрекетке келтириүшин береді, ол анаұ яки мынаұ дәрежеде барлық көринислерде қатнасады. Руұхтың импульсы үлкен, бірақ оның реаллық пенен соқлығысыұы барысында бул импульс өшеді хәм реаллықтың факторларының басымына орнын береді. Мәдений-тарийхый реаллықта бизлер хәмме ўақытта өлген руұхтың излерин ушыратамыз – символлар, мәниссиз стереотиплер, абстрактлик мораль х.б. түринде.

Адамлардың биргелкили активлик процессинде активликтің ишки тийкары сезилетуғын символларда объективлесиў қасийетине ийе болады, тағы да мәдений-тарийхый реаллық компонентлери формасында бөлекленеди. Бундай реаллық тек ғана адамға байланысly жасайды, бірақ тәбиятлық реаллықтай, ол хәм адамға тәсирин тийгизеди. Негизги хәм таза түринде активлик тийкары адам саналы ямаса санасыз халда активликтің анаұ яки мынаұ формасында көре алатуғын мәнисти аңлатады. Кейин бул тийкар конкретлик әхмийетке ийе болмаған абстрактликке – миннет сезиўине, стереотипке яки күш менен беккемленген тастыйықлаўға айланыўы мүмкин.

Руұхтың қәлиплесиўи диалектикалық характерге ийе, оның дереги ретинде хәмме ўақытта қарсылық алып қаралады, бул қарсылық руұхтың өзине имманентли болады, бірақ реаллықтың хәрекеті менен иске асырылады. Соның менен бирге бундай қәлиплесиў рационаллыққа ийе, яғный формаллық логиканың ыызамларына қайшы келмейди. Адамның активлик тийкарының әрәсинде бундай йәкиште оны мәдел келтүр хәм кә

саламаттықтың жеке потенциалынан, яғный шыдап болмайтуғын жағдайға шыдамлылықты көрсетіуі уқыпшылығынан ғәрезли болады. Солай етип, қарсылық берилген жағдайлардың барлығында да турақлы шаманы бермейди, бирақ хәмме ўақытта өткинши момент сыпатында алып қаралады. Логикада антитезисте тезиске қарсы қойыу олардың бирдей шыңлыққа ийе екенлигин мойынламайды, бул халат экзистенциаллық сызылмаға кирген барлық тезислерге қатнаста дурыс болады. Егер қандай да бир инсан олардың бирдей ўақытта шынлығын мойынласа, онда ол күтилетуғын екиге бөлинуішиликке қаншелли дәрежеде қарсы тура алса, соншама ўақыт даўам ете алады. Усыннан келип шығып, қарсылықтың турақлылығы логикалық жақтана да, реаллық жақтан да мүмкин емес. Сол себепли қарсылық барлық ўақытта руўхтың хәрекеті менен гүзетиледи. Руўхтың турақлылығы қарсылықтан тысқарыда логикалық жақтан да, реаллық жақтан да болса мүмкин болады, хам усы турақлылық реал хәрекетти тәмийинлейди, яғный бул жерде сыртди қайта өзгертетуғын адамлық активлик дыққатқа алынады. Қарсылықта турған ўақтында адам адымба адым активликликке болған уқыпшылықты жойытады, қарсылықты сапластырып, адам бул уқыпшылықты турақластырады.

Тарийх процессинде идея эволюция халатына келмейди, ал бир идея басқасын алмастырады. Басқаша айтқанда, идеялардың өзлери алмаспайды, олар сол бир идея болып қала береді, бирақ олар бири бирин алмастырады. Сол себепли диний көзқараслардың эволюциясы ҳақкында пикир

Руұхтың барлық формалары олардың улыұмалығы- носители пайда болған ўақтында бирге пайда болады, бирақ берилген бирликтің тарийхы даўамында анаў яки мынаў форманың ўстемлик етиў дэўири алмасады. Мысалы ушын қарақалпақ мәдениаты минез-қулық хәм ойлаўдың стереотиплериниң хәм дәстүрлериниң жыйнағы сыпатында қарақалпақ халқы менен бирдей ўақытта пайда болған., хәм тек ол ғана бул халықты басқалардан ажыратып көрсетеди, бирақ хәрекетин динниң, моральдың, хуқықтың хәм сиясий мақсетке сәйкесликтің хәрекетин жабатуғындай ўстем сүриўши руұхтың формасы сыпатында мәдениат қарақалпақ халқының тарийхының белгили бир дэўиринде ғана алып қаралады.

Қадағалаў ушын сораўлар:

1. Эпистемология дегенимиз не?
2. Аналитикалық философияның мазмунына түсиндирме бериң. Оның состав бөлеклерин анализлең.
3. Методология дегенимиз не?
4. Феноменологияның қәлиплесиўине улыўма сыпатлама бериң.
5. Гуссерль феноменологияны қалай түсиндиреди?

3.ӘМЕЛИЙ САБАҚЛАРЫ БОЙЫНША ТАПСЫРМАЛАР

1-тема: Аналитикалық философия: тийкарғы бағдарлар хәм проблемалар

Реже:

- 1. Аналитикалық философияның келип шығыў мәселеси*
- 2. Аналитикалық философияның раўажланыў басқышлары*
- 3. Илимий мектеплердиң тийкарғы искерлиги*
- 4. Витгенштейн тәлиматы. Түсиниў проблемасы*

2-тема: Дж мур хам Б. Расселдиң тәлийматлары

Реже:

- 1. Дж. Мур философиялық пикирлер хам әмелий ақыл критикасы.*
- 2. Б.Расселдиң атомистлик фактлер теориясы*
- 3. Б.Расел тәрепинен усынылған класслар хаққындағы концепциясы*

3-тема: Логикалық анализ хәм оның структурасы

Реже:

- 1. Логикалық анализ түсиниги*
- 2. Аргументлестериўдиң логикалық тийкарлары*

4-тема: Аналитикалық философияның функционал сыпатламасы

Реже:

Әмелий сабақтарында берилетуғын тапсырмалар бойынша қолланылатуғын методлар

Синквейн хақында қысқаша мағлыұмат: Синквейн бес қатарлы тақмақ дегенди аңлатады. Лекция бойынша алынған билимди қысқаша резюме түринде бериұ уқыплылығын тыңлаұшыда пайда етиұге жәрдем береди. Тыңлаұшыдан бай түсиниклерге тийкарланған халда рефлексия жүргизиұди талап етеди. Синквейн берилген материалды, мағлыұматты қысқа пикирлерде синтезлеұди талап ететуғын тақмақ.

Синквейнди жазыұға қойылатуғын кәделер:

1. Биринши қатарда тема бир атлық сөз жәрдемінде бериледи.
2. Екинши қатарда теманы еки келбетлик сөздиң жәрдемінде сұұретлеұ керек.
3. Үшинши қатарда берилген тема көлемінде хәрекетти үш сөз жәрдемінде сұұретлеұ керек.
4. Төртинши қатарда темаға қатнасты көрсететуғын төрт сөзден куралған гәпти келтириұ керек.
5. Бесинши қатарда теманың мазмунын ашатуғын бир сөзден куралған биринши атлық сөздиң синонимин келтириұ керек.

Қалай ислеұ керек?

Атама (әдетте атлық сөз)

Сийретпей (әдетте келбетлик сөз)

түсиниклер аппаратын бағалай ұсылы, үшіншіден, дәретиўшилигин көркемшилик жақтан сәўлелендириў методы сыпатында пайдалы.

Кластер ҳаққында мағлыўмат: кластер сөзи «жүзимниң солқымы» дегенди аңлатып, берилген тема бойынша тыңлаўшылардың еркин ҳәм ашық түрде пикирлеўине жәрдем бериўши педагогикалық стратегия. Ол ойлаў искерлигин стимулластырыў ушын қолланылады. Белгили тема бойынша түсиникке ийе болыўға тийкарланған тыңлаўшылардың өзлериниң жеке билимлерине қатнасын көрсетиўши стратегия.

Кластерди дүзиўге қойылатуғын талаплар:

- берилген теманың мазмунына байланыслы түсиник ҳаққында тыңлаўшылар ойына келген барлық мағлыўматты жазыўы керек (олардың сапасын есапқа алмаған ҳалда).

- мағлыўматлар арасында илажы барынша көп байланысты көрсетиўге ҳәрекет етиўи керек.

- өтилген тема бойынша тийкарғы таяныш сөзди бөлип аламыз ҳәм ол сөздиң мәнисин аңлатыўшы түсиниклерди бөлек-бөлек жазамыз, өз гезегинде таяныш сөздиң мазмунын ашыўшы ҳәр бир түсиниктиң де мәнисин аңлатыўшы сөзлерди келтиремиз (көз алдыңызда жүзимниң солқымы пайда болады).

- бул усыл лекция даўамында алған мағлыўматымызды кеңейтиўге

материал менен жаңаның байланысын көрсетиў уқыпшылығын арттырады. Инсерт стратегиясының белгилер системасы төмендегіше көриниске ийе болыўы шәрт: «V» - белги сизлер бурын билген мазмунға қойылады. «-» - (минус) белги сизлердің алған мағлыўматыңыздың бар билимиңиздің мазмунына қарсылығын көрсетиў ушын қойылады.

«+» - (плюс) белги сизлердің алған мағлыўматыңыздың сизлер ушын жаңа болған мазмунына қойылады.

«?» - (сораў) белги сизлер ушын түсиниксиз, қосымша мағлыўматты талап ететугын мазмунға қойылады.

Инсерт стратегиясын қолланғанда биринши адым ретинде көрсетилген тема бойынша «мийге хұжим» жүргизиледи, екинши адым ретинде берилген мазмунды белгилерди қолланыў жәрдеминде индивидуал оқыў талап етиледи, үшінши адым ретинде «мийге хұжим» жәрдеминде алынған нәтийжени оқыў тийкарында мазмунды анализлеў алып қаралады, төртинши адым ретинде алынған мағлыўматты «Инсерт» таблицасы түринде системаластырыў керек.

«Инсерт» таблицасы

V	+	-	?

«Еки тәрепли дневник» усылы

«Еки тәрепли дневник» усылы тыңлаўшыларда информациялық,

~ ~ ~ ~

Төртінші адым— текстті оқып көріп, тыңлаушылар дәптерге өзлерінің көз қарасларын жазады.

Бесінші адым— жұмыстың соңында тыңлаушылардың хәр бири өзлерінің пикирлери менен басқа тыңлаушыларды таныстырыўға ҳақылы, олардағы өзлерине унаған идеяларды атап көрсетиўине болады.

4. ӨЗ-БЕТИНШЕ ЖУМЫСЛАР

ӨЗ-БЕТИНШЕ ЖУМЫСТЫ ОРЫНЛАҰ БОЙЫНША КӨРСЕТПЕЛЕР:

1. Өз-бетинше жұмыста қәнигелигин арттырыу курсы тыңлаушылары ұсыныс етилген темалардың ишинен биреуин таңлап, ұсы тема бойынша лекция сабағы исленбесин таярлауы тийис. Сабақ исленбеси бир жуплық (80 минут) сабаққа мөлшерленген болып, оның қурамы төмендегилерден ибарат болады:

а) лекция тексти

б) технологиялық карта

с) қосымшалар

д) темаға байланысly тестлер

е) кейс

ж) глоссарий

2. *Лекция текстлерине қойылатугын талаплар:* лекция тексти теманы кеңнен жарытып бериуге бағдарланған анық режеге ийе болыуы, лекция тексти режедеги сорауға байланысly бөлеклери анық ажыратылып көрсетилиуи тийис. Лекция тексти тек автордың пикирлери менен ғана шекленип қалмай, бул пикирлерди тастыйықлаушы ямаса тусиндирмелерге анықлық киритиуши силтемелер менен тәмийинленген болыуы лазым. Лекция текстиниң көлеми 7 беттен төмен болмауы шәрт. Лекция текстинен соң лекцияда көрсетилип өтилген таяныш сөзлер ажыратылып көрсетилиуи керек. Лекция текстиниң кейининде теманы тыңлаушылар тәрeпинен

тийкарғы түсиник хам анықламаларды, тийкарғы мазмунда түсиндириўге жәрдемлесетуғын схемалар, гистограммалар, таблица хам сүүретлерди өз ишине қамтыўы тийис. Қосымшалар қурамына сабақта студентлердиң баҳаланыў кртиерийлери киритилиўи мақсетке муўапық.

5. Сабақ бойынша 10 **тест** сораўы жетерли. Бирақ тест сораўлары лекция тексти хам технологиялық картада белгиленген мақсет хам ўазыйпалар менен байланыслы түрде ислеп шығылған болыўы тийис. Тест сораўлары үш дәрежеге ажыратылыўы усыныс етилери: 1) темадағы тийкарғы түсиник хам анықламалардың мәнисин улыўма түсиниў дәрежесин анықлаўшы сораўлар (3 сораў); 2) сабақта сөз етилген мәселелердиң студенттиң қәнигелиги ямаса улыўма жәмийетлик искерлигине байланысын түсиниў дәрежесин анықлаўшы сораўлар (4 сораў); 3) сабақта көтерилген мәселелер бойынша дөретиўшилиқ қатнасты талап ететуғын сораўлар (3 сораў).

6. **Глоссарий** қурамына сабақта көтерилген мәселелер бойынша терминлер ғана киритилип, оларға қысқа хам анық анықламалар берилиўи тийис.

Аналитикалық философия пәнинен ассесмент тапсырмасын орынлау бойынша көрсетпелер:

1. Тапсырмада тийкарынан таңдаған теманың мазмуны, оның басқа темалардан өзине тәнликтери, әмелий искерликте қолланылыуы хәм бул искерликти жәнеде жетилистириу бойынша ойлар ортасындағы байланысты көрсетиуге дыққат қаратылады.

2. Таңдаған тема бойынша ең тийкарғы мазмун графикалық органайзерде көрсетилген тәртіпте шеңбер ишине жайластырылады

1-лекция. Аналитикалық философия: тийкаргы бағдарлар хәм проблемалар

**Таярлаған: философия илимлери докторы
Бердимуратова Алима Қарлыбаевна**

Аналитикалық философия:

- 1. XX-әсирдеги англичан тилиндеги еллерде үстинликке ийе болған ойдың бағдары сыпатында;
- 2. анықлылық, дәллик хәм логикалық қатаңлық идеалларына бағдарланған философиялық ойлаў усылы. Бул мазмун Л.Витгенштейннің *Tractatus Logico-Pilosophicus* /1921/ атлы мийнетинде төмендегише бериледи: «Философияның мақсети – ойларға логикалық жақтан анықлылық киргизиў» /Цель философии – логическое прояснение мыслей/.

Аналитикалық философияның пайда болыўы

- Мур дәстүрий этика хәм идеалистлик метафизиканы сынға алады. Аналитикалық философияның шыңы – Л.Витгенштейн /«Логикалық-философиялық трактат»/.

Аналитикалық философия

- Аналитикалық философия – ең алды менен тил философиясы. Барлық дүнья тил арқалы көринеди. Дәстүрий философия, аналитиклердің пикиринше, тилдің жетиксизлигине, атап айтқанда, оның сөзлери хәм баянламаларының көп мәнилигине байланысly пайда болған хәм өмир сүрген. Хәқыйқый философияның ұазыйпасы: идеал тилди қурыў, өзиниң бир мәниликке ийе болыўына байланысly ол дәстүрий философиялық проблемаларды /анығырағы псевдопроблемаларды: онтологиялық, гносеологиялық, мораллық, эстетикалық х.б./ сапластырады. Усы мәнисте аналитикалық философия – ең алды менен тилди формалластырыўға умтылатуғын, оған логикалық белгилер тилиниң жетиклигин беретугын логикалық философиялық доктрина.

•

Б.Рассел /1872-1970/ - англичан философы, математиги, математикалық логиканың раўажланыўына үлкен үлесин қосқан ойшыл

- Ол символикалық логика тараўында хәм оны философиялық, логикалық проблемаларға қолланыўда әҳмийетли нәтийжелерге еристи.

- Оның әҳмийетли мийнети - «Начала математики» /Principia Mathematica, 3 томлық, 1910-1913 жыллары басылып шығылды, А.Уайтхед пенен биргеликте жазылады/. Бул жумыста таза математиканың теоремалары логика принциплеринен келип шығады, ал математика түсиниклери болса логика терминлеринде анықланыўы мүмкин деген тезисти дәлиллеўге хәрекет етеди. Рассел логикалық-аналитикалық методты қолланыў арқалы философияның илимге айланыўының мүмкинлигине исенген.

Л.Витгенштейн /1889-1951/ - XX-әсирдің көрнекли ойшылы.

Немец философиялық трактат /1918, 1921/ Философияның границалары

• Феноменология - /грекше - феноменлер хаққындағы тәлимат/.

• XIX-әсирде феноменология ең алды менен Гегельдің «Руўх феноменологиясы»: руўхтың өзін түсиниўи хәм түсиниктеги абсолютлик билимге қарай системасы менен сәйкес келетуғын оның өзиниң раўажланыўының диалектикалық процессиниң ашылыўы менен байланыслы болған. Феноменология түсиниги XX-әсирде басқаша мәниске ийе болады, заманагөй философиялық ойдың жетекши бағдарларының бирин аңлатқан.

• Феноменологиялық философияның хәм феноменологиялық хәрекеттиң тийкарын салған Эдмунд Гуссерль /1859-1938/. Ол Фр.Брентаноның «дескриптивлик психологиясының» тийкарғы идеяларын критикалық жақтан раўажландырады /Декрат, Лейбниц, Юм, Кант, Больцано, Дильтей/.

1-лекция. Аналитикалық философия: тийкаргы бағдарлар хәм проблемалар

Реже:

1. Аналитикалық философияның келип шығыў мәселеси
2. Аналитикалық философияның раўажланыў басқышлары
3. Илимий мектеплердиң тийкаргы искерлиги
4. Витгенштейн тәлиматы. Түсиниў проблемасы

Қадағалау үшін сораулар:

1. Аналитикалық философия дегеніміз не?
2. Аналитикалық философияның қандай бағдарлары бар?
3. Б.Расселдің «Что такое философия?» атлы мийнетінде философияның образы қалай түсіндірілген? ?
 - A. Илим хәм философияның арасындағы айырмашылық неде?
 - B. Б.Рассел философияның келешегін неде көреді?
 - C. Заманағөй жәмийетте философияның бағалығы неде?
 - D. Б.Рассел логикалық атомист деген терминнің мәнісін қалай түсіндіреді?
4. Философия тилдің механизмдерін хәм оның мазмұндық мәнісін анықлау сыпатында дегеніміз не?
5. Витгенштейннің «Философиялық изертлеулер» атлы мийнетінде қандай мәселелер көтеріледі?
6. Витгенштейн «тиллік ойындар» дегенде нени түсінеді?
7. Биліуде «анық емес түсініклердің» роли қандай?
8. Витгенштейн философияның қандай өзгешеліктерін бөліп көрсетеді?

2-лекция. Логикалық анализ хәм оның структурасы

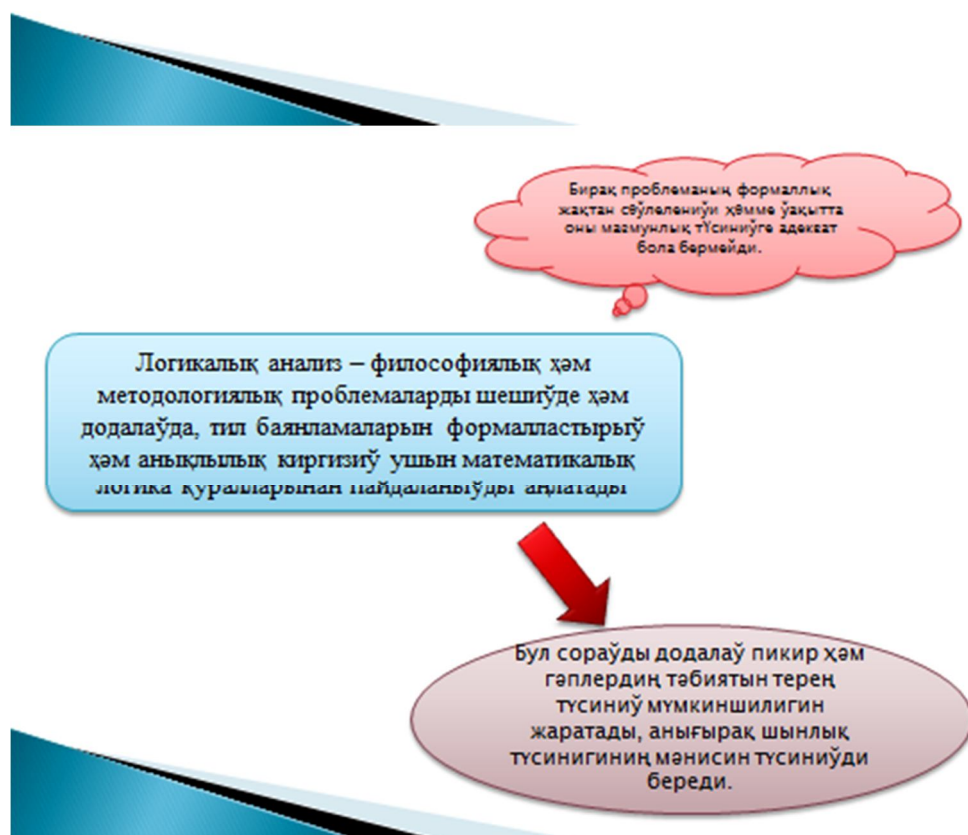
Таярлаған: философия илимлері докторы
Бердимуратова Алима Қарлыбаевна

2018-жыл

1-лекция. Логикалық анализ хәм оның структурасы

Реже:

1. Логикалық анализ түсиниги
2. Аргументлестириўдиң логикалық тийкарлары

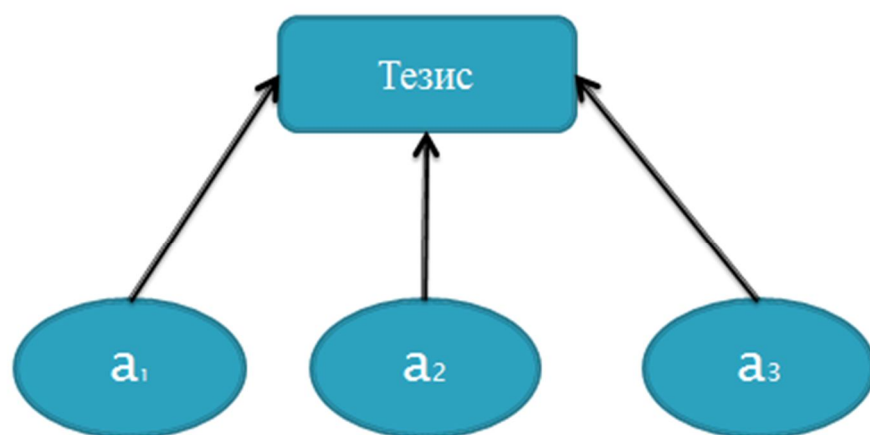
Аргументлестіріу дегеніміз фактлердің, эмпирикалық, теориялық улыұмаластырылған пикирлердің ямаса белгили бир тезистің хәр тәреплеме дәлилленіуін, негизленіуін аңлатады.

Аргументлестіріудің тийкарғы узыйпасы ретинде қандай да бир тастыйқлаудың (пикирдің) шынлығына инандырыуды иске асырыу алып қаралады. Инандырыу – бул шынлыққа болған толық исенимди береді.

Аргументлестіріу структурасы

Тезиске қатнастағы қәделер хәм қәтешиликлер:

Қәделер	Қәтешиликлер
1. Тезис анық хәм дәл түрде берилиуі керек	Анық хәм дәл емес тезистің қойылуы менен байланыссы.
2. Тезис хәмме ўақытта өзіне тең қалыуы керек (неизменность тезиса)	2.1. Тезисті жоғалтып қойыу. 2.2. Тезисті толығы менен алмастырыу: А) қойылған тезистің орнына басқа тезисті дәлилдеу. Б) инсанға аргумент (аргумент к личности) - көрсетісетін оны қуламын дәрменде көрсетіумен реаль ямаса өтирик кемшиликлер қыстырылады хәм оның пикирлеуіне исеним жоғалтылады хәм т.б. В) логикалық диверсия - алға сүриткен тезисті дәлилдеу мүмкиншилигинің жоқ екенлигин сезип, шығып сөйлеуші тынлаушылардың дықкатын бериткен тезис менен туўры байланысқа ийе емес басқа мәселени тастыйықлауға аударалы. 2.3. Тезисті айырым (частично) түрде алмастырыу - пропонент өзінің қабыл алған тезисинің дәслепки улыўма алынған мазмунын дәлилдеу процесси барысында оны тарайтыу тийкарында өзгертеди.

Аргументлерге тийисли қәделер хәм қәтешиликлер:

Қәделер	Қәтешиликлер
1. Аргументлер шын хәм дәлилленген болыуы тийис	1.1. "Тийкарғы қәтелесиў" (шын ретинде жалған аргументти қабыл алыў). 1.2. "Тийкардың алдын алыў".
2. Аргументлер тезистен ғәрезсиз түрде дәлилленуи тийис.	2.1. "Дәлилдеги айланбалық". 2.2. Аргумент менен тезистин барабарлығы (бирдейлиги).
3. Аргументлер бир бирине қарсы болмауы тийис.	3.1. Бир бирине қарсы болған аргументлерди усыныў.
4. Берилген тезис ушын аргументлер жеткиликли болыуы тийис.	4.1. "Асығыс (қыстаўлы) түрде берилген дәлил". 4.2. Шектен тыс (чрезмерное) дәлилдеу.

Қадағалаў ушын сораўлар:

1. Логикалық анализге түсиндирме бериң.
2. Тастыйықлаўларды дәлилдеу қандай усыллары бар?
3. Аргументацияның хәм сынның дүзилиси хәм түрлерин атап көрсетиң.
4. Аргументлестириў билиў процесси сыпатында қандай белгилерге ийе?
5. Тезиске қатнасы бойынша аргументацияның хәм сынның қандай қәделери бар?
6. Аргументлерге қатнасы бойынша қәделерди атап көрсетиң.
7. Дискуссияның өтиўин қалай шөлжемлестириў керек?

3-лекция. Аналитикалық философияның функционал сыпаттамасы

Таярлаған: философия илимлери докторы
Бердимуратова Алима Қарлыбаевна

2018-жыл

1-лекция. Аналитикалық философияның функционал сыпаттамасы

Реже:

1. Анализ, оның түрлері хәм мазмуны
 2. Мәніс хәм мазмуны. Логикалық байланыс түсиниги
-

Анализ грек тилинен алынып бөлектеу дегенді аңлатады.

Ойлау дәрежесінде изертленип атырылған объекті құрам бөлектерге бөлінеді, олардың жеке қасиеттерін, қатынастарын үйрену мақсетінде изерттеуді аңлатады.

Анализ актин анализтеу деп атаймыз, ал анализ өткеріуі усылын – аналитикалық метод деп айтамыз.

"Логика" сөзі әйемгі грек тилинен алынып, "logos" термини "түсиник", "ақыл", "пикиртеу" дегенді аңлатады.

Бириншиден, бул термин менен обектив дүньяның нәрселери хәм қубылысларының өзгеріуі, рауажланыу ызамлылықларын белгилейди хәм оны обектив логика деп атайды.

Екиншиден, логика түсиніп ой-пикирлердің байланысының хәм рауажланыуының өзгеше ызамлылықларын белгилеу үшін қолланады хәм бул ызамлылықларды обектив ызамлылықларды сәулендириуші субектив логика деп атайды.

Үшиншиден, логика ой-пикирлердегі байланыс хәм рауажланыу ызамлылықлары хақындағы илим мәнісінде қолланылады хәм ойлау хақындағы илимді аңлатады.

Ойлаудың мазмұны –
қоршаған орталық хақында
бизлердің ойымыздың
барлық байлығы, олар
хақында конкрет билимлер.

Ойлаудың формасы, яғна
логикалық форма – ойдың
структурасы, оның элементтерінің
байланыс ұсылы. Ол ойларымыздың
конкрет мазмұнының барлық
парыын есапка алғанда олардың
ұқсаслығын аңлататуғын төреп.

- Барлық атлар от жейди.
- Барлық дөриялар Каспий тенизине құяды.

Олардағы ұқсастық – олардың
структурасында. Оларда бир нәрседө бир
нәрсенің тастыйықтанғанлығы хақында сөз
етіледі. Ол олардың бир пүтін
логикалық структурасы.

Мысал

- планета, терек, адвокат.
- Барлық планеталар батыстан шығысқа қарай
айланады.
Қөлеген терек – өсимлик.
Барлық адвокатлар – юристлер.
- Барлық планеталар батыстан шығысқа қарай
айланады. Марс – планета. Сол себепли марс
айланады.

→ Түсиник

Пикир

Ой-жууағы

Пикирлеу процессинде
ойлар арасындағы
дурыс байланысты
ойлаудың нызамлары
анықлайды.

Олар ойлардың конкрет
мазмұнынан гәрезсиз түрде
пикирлеу процессинде
қәтеликлер жиберіуден
сақлайды.

Қадағалау үшін сораулар:

1. Абстрактлик ойлаудың тийкарғы белгилери қандай?
2. Ойдың логикалық формасы дегенимиз нени аңлатады?
3. Формал логиканың тийкарғы ызымларына анализ берің.
4. Белги дегенимиз не?
5. Белгилердің қандай тийкарғы түрлери бар?
6. Атрлардың тийкарғы түрлерине анализ берің.
7. Дескриптивлик терминлердің тийкарғы типлерин көрсетің.

4-лекция. Аналитикалық эпистемология хәм феноменология

**Таярлаған: философия илимлери докторы
Бердимуратова Алима Қарлыбаевна**

2018-жыл

1-лекция. Аналитикалық эпистемология хәм феноменология

Реже:

1. Аналитикалық эпистемология
2. Аналитикалық философия хәм феноменология

Аналитикалық эпистемология

Методологияның талаптары:

Биринші талап – Таза субъекттың шегарасынан шықпау керек.

- Субъект өткінші эмпирикалық өзгешеліктерден тазаланған болыуы тийіс, ұлыұмаласқан, универсал, трансценденталлық субъект болыуы тийіс.

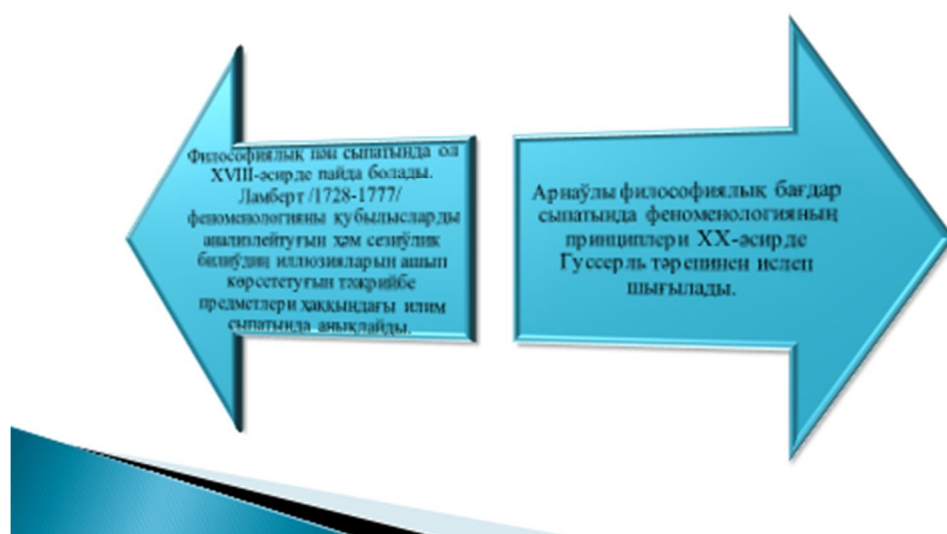
Екинші талап – тек ғана зәрүр болған пикирлер қабыл алыныуы тийіс.

- Жеткиликли тийкар нызамы императивлердің дәлилленген принципінің сәулесін береді.

Философия бүгінгі күні хәр қыйлы жеке илимлердің методологиялық жақтан үстінлікке ийе болыуына урыныұлары менен гүрес алып бармақта.

Феноменология бизлерге философиялық пән сыпатында емес, ал заманагөй философиянын бағдары сыпатында белгилі.

Феноменология барлық ўақытта руўх феноменологиясын аңлатады, ол тарийхтағы руўхтың формаларының алмасығын хәм усы формалардың өзлери алып қарайды.

Адам езинин активлигин көрсетиўи тийис, ези дүнъяның картинасын соғыўы керек болады

Қадағалау үшін сораулар:

1. Эпистемология дегеніміз не?
2. Аналитикалық философияның мазмұнына түсіндірме берің. Оның состав бөлеклерін анализлең.
3. Методология дегеніміз не?
4. Феноменологияның қәлиплесіуіне ұлыұма сыпатлама берің.
5. Гуссерль феноменологияны қалай түсіндіреді?

5. ГЛОССАРИЙ

Термин	Қарақалпақ тилиндеги анықламасы	Англичан тилиндеги анықламасы
Абстрактлик хәм конкретлик	абстрактлик толық емес, бир тәреплеме, кесилген түрде алынған дегенди аңлатады. Конкретлик – толығырақ, хәр тәреплеме, курамлық түрде алынған дегенди аңлатады	abstract, incomplete, in one form, in a cut form. Specifically, the specificity is that it is readily available, all-embracing
Алогизм	логика нызамларын хәм қағыйдаларын бузатуғын ойдың барысы хәс сол себепли барлық ўақытта өзинде логикалық қәтеге ийе болады.	the logic of breaking the logic and rules, and therefore, at the same time, all of a sudden logically.
Анализ (грек. Analisis – бөлиў, айырыў)	предметтиң курам бөлеклерин, дара қәсийетлерин хәм қатнасықларын бөлиў менен байланыслы болған адам ушын тәбийий ойлаў операциясы. Анализ ҳақыйқыйлықты билиў процессиниң тийкарына қойылады хәм ол күнделикли турмыста да, илимде де түсиниклерди қәлиплестириўдиң универсаллық	for a person who is related to divorce, divorce, and relationships. The analysis is in the process of knowing the truth and it is one of the universal ways of misinterpretation of everyday life both in science and in science. The scientific analysis differs from the point of view of the object and the scientific direction. Analysis of logic

	формасынан қашықлаўды (отвлечение), анаў яки мынаў логикалық форманың анықланыўын, жуўмақтың дурыслығын, аргументлестириўдиң дәлилленгенлигин көрсетиўди аңлатады.	
Аналитика	(грек.analitike— анализ искусствосы) — дәлиллерге тийкарланған пикирлеўди қурыўға мүмкиншилик беретугын түсиниклерди, принциплерди анықлаў искусствосы. Бундай атаманы Аристотель силлогистикаға — дедуктивлик жуўмақлар теориясына береді. Кант бойынша аналитика ойдың таза ақылай элементлерин (оларсыз бирде бир предметтиң алып қаралыўы мүмкин емес) бөлип көрсетиў уқыплылығын аңлатады. Илимде аналитикаға анализдиң белгили бир бағдарын иске асырыў менен байланыслы	(Greek.analitike- art of analysis) is the art of identifying the understandings and principles that allow constructive arguments. Aristotle assigns this name to syllogistics - the theory of deductive terminology. The Kant analyst advises us to distinguish between the intelligent elements of the mind (without which one can not be taken away without them). In science he has introduced analytical techniques that have been linked to the implementation of a specific pattern of analysis. You can distinguish between the

	түрлерге х.б. өтиў (ол классификациялаўда айқын көринеди). Избе-из (прогрессивлик) анализ - нәтийжелерди изертлеўге өтиў. Қайтыўшы (регрессивли) анализ – фактлерди изертлеўден сол фактлерди келтирип шығарған мүмкин болған себеплерди анализлеўге өтиў.	which the facts were cited.
Аргументлестириў	қандай да бир жағдайды дәлиллеў ушын логикалық доводларды келтириў.	logical arguments to clarify any situation.
Ат	ойдың предметин аңлатыўшы сөз ямаса сөз дизбеги.	obsessed with obscene speech.
Байланыс (связка)	пикирдеги субъект хәм предикатты байланыстырыўшы сөз ямаса сөзлер топары, пикирдің сапасын, оның мақуллаўшы ямаса бийкарлаўшы характерин анықлайды.	a set of words or phrases that bind the subject and predicate to the idea, the quality of the thought, the characteristic of which he or she praises or praises.
Баянлама	тәбийий яки жасалма тилде сәўлеленген (берилген) қандай да бир	a logical term for determining any kind of corporeal or omnipotent

	жалған, анық емес терминлерінде өз сәулесін табады.	
Белги	қандай да бір предметті, процессті, қубылысты, ұақыны, хәрекетті белгилеу үшін қолланылатуғын символ. Басқа предметтің, қубылыстың, процесстің ұәкилі хызметін атқаратуғын предмет (қубылыс). Белгилер хаққындағы илим семиотика деп аталады.	is a symbol that can be used to identify a subject, a process, a sentence, a story, a business. The subject of the other subject, the sub-unit, and the process's executives is the subject. Symbiological science is called semiotics.
Бийкарға шығару	пикирлеудің надурислығының, жалғанлығының дәлилленіуі, алға сүрилген жағдайдың, буған қосымша оны жақлау, дәлиллеринің хәм усылларының жарамсызлығын аргументлестирілген түрде бузыу.	argumentation, fraudulentness, aggravation of the situation, in addition to its refusal, argumentation of the invalidity of the evidence and methods.
Бийкарлау	«емес», «жок», «дурис емес» логикалық дәнекерлері, мақуллаушы хәм бийкарлаушы баянламаларды қарама- қарсы	"" Not, "" no "," false "logical connotations, contrasting logic and contradictory statements.

	Верификация илимий тастыйыклаўларды эмпирикалык тексерий нәтийжесинде олардың шынлығын анықлаў процессин аңлатыўшы түсиник болып табылады.	the reality of empirical investigation of scientific evidence.
Гипотеза (грек.hypothesis тийкар, шамалаў)	қандай да бир предметтиң, процесстиң, қубылыстың келип шығыў себеpleri хәм раўажланыў характери ҳаққында илимий шамалаў;	a scientific degree of the facts and reasons for the existence of any subject, process, or subtlety;
Дедукция (лат. deductio келтирип шығарыў)	улыўмалықтан жеккеликке қарай билимниң хәреketи, логиканың қағыйдаларын қолланыў жәрдеминде тийкарлардан нәтийжеге өтиўди аңлататуғын логикалық жуўмақ процесси, усы мәнисте жаңа билимди тиккелей емес алыў усылы сыпатында дедукция бақлаўға хәм экспериментке қарсы қойылады.	The logical breakthrough, which is the result of the need for impartial knowledge, the ability to use logic principles to achieve results, is dictated by the theory of dementia and the experiment in the nature of direct acquisition of new knowledge.
Денотат (лат.denoto	предметтиң атын	direct labeling of the

	көплікке ийе түсиниклер (мәстан кемпир, идеал газ) десигнатқа ийе (идеаллық мазмунға ийе), бірақ денотатқа (реал предметлик мәниске) ийе емес.	have the right (ideally content), but rather a disadvantageous (realistic subject matter). the part that determines the meaning of the disclosure, the disclosure required by the content.
Дефиниендум	түсиниктің анықланыушы бөлеги, мазмунын ашыуды талап ететуғын түсиник.	the part that determines the meaning of the disclosure, the disclosure required by the content.
Дефиниенс	берілген түсиниктің мазмунын тиккелей ашатуғын түсиник, ямаса анықлаушы түсиник	a clear, understandable explanation of how the content of the explanation can be clarified
Дефиниция (лат.definitio– анықлама)	түсиниктің мазмунын яки терминнің мәнисин ашатуғын анықламаның логикалық операциясы.	the logical operation of the statement that explains the content or the meaning of the term.
Дәлиллеу	қандай да бир ойдың шынлығы басқа ойлардың жәрдемінде тастыйықланатуғын логикалық хәрекет.	The truth of any thought is a logical task that can be assimilated with the help of other thoughts.
Индукция (лат. inductio - алып келиу)	ойдың жеккеликтен улыұмалыққа карай, билимнің улыұмалығының кишкене дәрежесинен билимнің улыұмалығынын үлкен	is a form of thinking, depending on the level of knowledge, from the intensity of knowledge to the greater degree of knowledge.

	диалектикалық логика - қарсылықты процесс сыпатындағы ойлаудың нызамлары хақындағы илим	science of the concept of the objectionable process
Логикалық форма	ойдың структурасының оның мазмунынан бийгәрез сәулелениуі	Story of the thought, from the content of the dance
Логикалық нызам	пикирлеу процессіндегі ойлар арасындағы әхмийетли, зәрүрли, улыұма, қайталанатуғын байланыс. Логика нызамы өз-ара түсиниудің мазмунлық шегарасын көрсетиуши пикирлеу нормасы болып, бул норманың бузылыуы парадоксларға тән болған түсинбеушиликке алып келеди. Логиканың тийкарғы нызамлары ретінде теңлик, қарсыласпау, жеткиликли тийкар, үшіншисин жибермеу нызамлары алып қаралады. Теңлик нызамы пикирлеу процессінде берилген ойды басқа мәниске ийе болған басқа ой менен	relationship between the thoughts, thoughts, intricacies, and repetitions of thoughts in the thinking process. The logic of the logic is the interpretation norm that expresses the content of each other, which leads to a misunderstanding that is paradoxical. Equal, non-confrontational, accessible, non-disassembling guidelines are considered as integral to logic. The equality term indicates the principle that the thought expressed in the dialogue process can not be substituted by any other point of view.

	басқасын бийкарласа, онда олардың екеуінің де бір уақытта шын болуы мүмкін емес.	can not be right at the same time.
Жеткілікті тийкар нызамы	егер ой жеткілікті дәрежеде дәлилленген болса ғана, онда оның шын болуы тән алынады. Қандай да бір ойдың жеткілікті тийкары ретінде берілген ойдың шынлығының зәрулі түрде келтірилип шығарылуын тәмілінлейтуғын қалеген тексерілген хәм шынлығы тән алынған басқа ой алып қаралуы мүмкін.	only if the idea is substantially enlarged, it is characteristic of its true nature. Any idea that has been checked and tested in the truth may be that the idea of a particular thought can be interpreted as a necessity.
Үшіншісін жибермеу нызамы	ой хәм оның бийкарлануы пикирлердің қатаң дизъюнкциясын егер олардың біреуі шын болса, басқасы жалған болса, ал үшіншісін болуы мүмкін емес болған жағдайда ғана дәрететуғын пикирлеу нормасы. Пикирлеу	thoughts and dignity are the norms of tough discourse, if only one of them is true, the other is false, and the third is unavoidable. In the case of feedback, it is implemented under the word "or-or".

	түсинiу, сөзлердiң, қатнасықлардың, хәрекетлердiң белгилi контекстiнде атларға берiлетуғын мазмун.	horses in context of words, relationships, and occupations.
Өзгерту	улыұмамақуллаушы пикирлердiң улыұма бийкарлаушы пикирлерге өзгертуiн хәм керисинше процесстiң, дара мақуллаушы пикирлердiң дара бийкарлаушы пикирлерге өзгертуiн хәм керисинше процесстiң иске асыуын тәмийинлейтуғын логикалық операция. Ол тиккелей ой жуұмағын аңлатады.	a logical operation that changes the ideas that can not be replicated, and changes to the ideas that individualize the process, the so-called self-sustaining ideas, and, on the contrary, the process's end. It casts a straight line of thought.
Объект	субъекттiң билиулик яки басқа активлиги қаратылған предмет ямаса қубылыс	subject matter or other active substance
Тек	предметлердiң көлеми бойынша кең класының логикалық сыпатламасы	Logical description of a broad class of subject matter
Тил	билиу хәм қатнасық максети ушын дөретилген белгилер системасы.	system of attested signals for the purpose of participation and cohesion.
Түсиник	предметтiң әхмийетли	The logical form of the

мазмуну	сүўретленетуғын предметлердин әҳмийетли белгилери	objects that are disclosed by the disclosed information
Факт	а) шынлық түсинигиниң синоними, б) ядтан шығарылғанға қарсы қойылатуғын қандай да бир реаллық, в) логикада – эмпирикалық билимди сәўлелендиретуғын гәптиң өзгеше теги. Эмпирикалық билимниң формасы сыпатында факт болжаўға ямаса теорияға қарсы қойылады.	a) Reality, synonyms, b) any fact that is opposed to the exit from the poison, and c) in logic - the origin of empirical knowledge. As a form of empirical knowledge, the fact is that it is either predictable or contrary to the theory.
Эмпирикалық хәм теориялық	илимий билимниң еки дәрежеге бөлиниўин сәўлелендириўши философиялық-методологиялық категориялар. Әмелият процессинде алынатуғын эмпирикалық билим ҳақыйқыйлық пенен тиккелей байланыста болыў тийкарында алынады. Теориялық билим улыўмаластырыў хәм абстрактлестириў процедураларының нәтийжеси болып,	philosophical and methodological categories that combine the division of scientific knowledge into two degrees. Empirical knowledge gained in the process of memoirs is taken in direct contact with justice. Theoretical knowledge is a logical way of ultimatum and abstractization procedures.

6. ПИТКЕРИҰ ЖУМЫСЫ ТЕМАЛАРЫ

1. Аналитикалық философияның тийкарғы бағдарлары хәм проблемалары
2. К.Поппердің ашық жәмийет хәм оның душпанлары мийнетиндеги социаллық-философиялық идеялар
3. Б.Расселдің философиялық көз-караслары
4. Л. Витгенштейннің философиялық көз-караслары
5. Вена дөгереди көз-карасларының философиялық ойлардың раўажланыўындағы әҳмийети
6. Неопозитивизм тәлиматының тийкарғы мазмуны хәм оның өзгешеликлери
7. Гуссерльдің феноменологиялық философиясы хәм оның әҳмийети
8. Б.Расселдің логикалық атомистлик философиясы
9. Аналитикалық философия хәм феноменология

7. ТЕСТ СОРАҰЛАРЫ

Дуньянын синергетик картинасынын тийкарын салыўшылардын бири	Г. Хакен	Р. Декарт	Ньютон	Эйнштейн
“Нормал илим” даўиринин характерли белгиси (Т. Куннын талиматы бойынша)	Илимий парадигмалардын конкуренциясы	Стандарт парадигманын устемлиги	Илимлердин қатан тартипке салыныўы	Дин менен илимнин жақынлығы
«Билиўлик циклдын» сызылмасынын улыўма формасын корсетин.	Маселенин қойылыўы, маселенин шешилиўи, шешимнин дурыслығын тексеріў, жана маселенин қойылыўы	Индукция, дедуцкция, анализ	Проблема, гипотеза, метод	Метод, теория, гипотеза
«Дуньяны билиўге болады ма яки жоқ па?» деген сораў-	Гносеологиялық проблема	Аксиологиялық прорблема	Методологиялық проблема	Логикалық проблема
«Мен озимнин ҳеш нарсе билмейтуғынлығымды билемен» принципи кимге тийисли?	Сократ	Фалес	Бэкон	Платон
«Позитив илим» талийматы қайсы алымнын творчестволық искерлигине тийисли?	О. Конт	Ж. Милл	Г. Спенсер	К. Р. Поппер
1) Маселенин кутилмеген шешими; 2) оны шешиўдин анланбаған жоллары хам усыллары хам де 3) Малим маселеде ҳақыйқатқа ерисиўдин туўрыдан-туўрыға танлиги	Интуиция	Ақылай билиў	Гипотеза	Идеалластырыў
Аналитикалық философия дегенимиз не?	Философиялық проблемаларды шешиў ушын тилди	Жасаў хаққынлағы талимат	Тек логиканы анлатады	Тек эпистемологияны анлатады

	логикалық җам лингвистикалық анализлеу методларын кеннен қолланылатуғын XX асирдеги Батыс интеллектуаллық маданиятынын бағдары дурыс		
Аналитикалық философиянын ен ири ўакиллеринин бири	Л.Витгенштейн	Дж.Дьюи	Коген
Аналитикалық философиянын ишинде кандай еки бағдарды болип корсетиўге болады?	Логикалық анализ философиясы җам лингвистикалық анализ философиясы	Абсолютлик идеализм мектеби җам Вен догереги	Этикалық эстетикалық талиматлар
Аналитикалық философиянын негизги проблемалар җам тусиниклерин «О смысле и значении» атлы мақалада ким қалипплестирди?	Г.Фреге	Рассел	Э.Мур
Аналитикалық философиянын тийкарын салған философлардын бири	Б.Рассел	Камю	Сартр
Баклаўда яки экспериментте реаллық пенен тиккелей контакттын натийжеси ретинде алып каралатуғын илимнин структуралық дарежеси қалай аталады?	Эмпирикалық	Теориялық	Философ
Билим экзистенциясынын тийкарғы формалары.	Сезим, қабыл етиў , елеслеў, пикир, тусиник, ой-	Тусиник, ой-пикир, ой-жуўмақ	Сезим, ел жуўмақ

	жуўмағы		
Билимнин раўажланыў формаларын корсетин	Проблема, гипотеза, теория.	Сезим, ойлаў	Индукция, дедукция
Билиў процессинде ақылды сезиўлик билиўден устин қойыўшы философиялық бағдар	Рационализм	Сенсуализм	Иррационализм
Билиў субъекти -	Адам ҳәм социаллық топар	Табият	Материя
Билиў ҳаққындағы талиймат не деп аталады?	Гносеология	Праксиология	Онтология
Болеклердин ямаса бир путин элементлердин жоқарыдан томенге қарай жайласыўы	Иерархия	Классификация	Конструкция
Бул изертлеўлер илимнин де, жамийетлик ондиристин де тийкары болып есапланады. Буған қосымша олар болмыстағы жана нызамларды ашыўға, қубылыслар арасындағы байланысларды анықлаўға, жана теория ҳәм принциплер жаратыўға бағдарланған. Бундай илимий изертлеўлер не деп аталады?	Фундаментал изертлеўлер	Амелий изертлеў	Ислеп шығарыс, тажрыйба, конструкция, ислери
Гуманитар илимлердин методологиялық негизин герменевтика деп есаплаған алым ким?	Дильтей	И. Кант	Фр. Бэкон
Далиллеўди, тийкарлаўды талап ететуғын шамалаў дегенимиз не?	Гипотеза	Абстракция	Экстраполяция
Доретиўши ойлаўдын тийкары дурыс корсетилген пикирди табын?	Доретиўши ойлаў-бул процесс болып, онда бизлер белгили	Доретиўши ойлаў-бул формал логиканын қағыйдаларына	Доретиўши ойлаў-бул жана информация

	билимнин шегинен шығамыз җам тажирийбеде болмаған мазмунды доретемиз.	тийкарланбайтуғын ойлаў	алыўға боу уқыплы
Жамийетти изертлеўдин цивилизациялық усылынын тийкарғы компонентлерин корсетин ?	Материаллық байлықларды ондириў усылы, адамнын ондирилиў җам қайта ондирилиўи, табиий фактор.	Материаллық байлықларды ондириў усылынын типи.	Жамийет технология базасы.
Изертлеў барысында уйренилип атырған реаллыққа ен баслысы қандайда бир озгерислерди киргизбеўге қаратылған эмпирикалық билимди алыў методы не деп аталады ?	Бақлаў	Эксперимент	Олшеў
Илим «этосы» дегенимиз -	Илимий жамааттин искерлигин тартипке салатуғын мораллық принциплер	Илимнин оз бетинше раўажланыўы	Илимий жаналық
Илимий билиўде қайсы метод ен улыўма (универсал) метод сыпатында алып қаралады?	Диалектикалық метод	Математикаластырыў	Синергетик метод
Илимий билиў усылы -	Эпистемология	Аксиология	Гносеология
Илимий билиўде классикалық билиўдин озгешелиги неде?	Уйренилетуғын объектти бир тарепледе уйрениў	Уйрениў объекттин итималлы билиў	Объекттин полипарадыгмалық билиў
Илимий билиўди изертлейтуғын	Эпистемиология	Аксиология	Гносеология

талимат -			
Илимий рационаллық дегенимиз -	Нарсе хам кубылыстардын манисин тусиндириў ушын ойдын жардеминде идеал объектлер хам моделлер менен жумыс ислеў	Илимий билмлерди сезимлердин куши менен алыў	Нарсе хам кубылыстардын манисин тусиндириў интуиция кушин абсолют
Илимлердин бир биринен болиниўин (ажыралыўын) корсетиўши термин	Дифференциация	Интеграция	Кумуляция
Илимлердин бир-бири менен биригиўин (байланысын) корсетиўши термин	Интеграция	Дифференциация	Кумуляция
Илимлердин дифференциациясы тенденциясы	Реаллықтын барлық тараўларын озлестириў хам билиўдин теренлесиўи менен байланыслы	Илимнин предметлик бағдарларынын проблемалық бағдарланыўға отиўи менен байланыслы	Илимпаздардын кобейиўи менен байланыс
Илимлердин интеграциясы тенденциясы	Табият алеминде жузеге келген кубылыс хам ўақыялардын манисин терен уйрениў барысында жана методлардан пайдаланыўға кирисиў менен байланыслы	Алымлардын инициативалығы менен ғана байланыс	Илимий методлардын артыўи менен байланыс
Илимнин баслы мақсети неде?	Реаллық ҳаққында	Техниканы	Адеп-

	билимге ийе болыў	раўажландырыў	икрамлы жетилист
Илимнин изертлеў объектлери-	Адамзат ойлаўы, жамийет, табият	Жамийетлик кубылыслар	Инсан ис
Илимнин раўажланыў җам омир суриў формасы ретинде не алып қаралады?	Илимий изертлеў	Тажирийбе	Ойлаў
Илимнин раўажланыўын шеклеў җам пасейтиўге бағдарланған талиймат не деп аталады?	Антисциентизм	Сциентизм	Иррацион
Илимнин раўажланыўында логикалық нормалар, методологияны емес, ал парадигмалардын зарурлигин тастыйықлайтуғын ойшыл	И.Лакатос	Р.Карнап	Т.Кун
Илимнин раўажланыўында тийкарғы роль сыпатында гуманланыў принципин ислеп шыққан философ -	Рене Декарт	Дени Дидро	Томас Го
Илимнин социаллық институт сыпатындағы мазмуны қайсы қатарда толық берилген.	Методология, улыўма теориялық илим, арнаўлы теория, амелий илимлер,	Улыўма теория, конкрет илимлер	Философ конкрет и
Илимнин тарийхын – илимий-изертлеў программаларыннын алмасыўы сыпатында алып қараған алым -	И. Лакатос	Т. Кун	К. Поппе
Илимнин тарийхы – илимий-изертлеў программаларыннын алмасыўы сыпатында алып қараған алым -	И. Лакатос	Т. Кун	К. Поппе

Илимнің теориялық дәрежесінің айрықшалығы	Нәрсе хам қубылыстардың тийкарын ашыў	Нәрсе менен қубылыстардың сыртқы байланыстарын хам коринислерин изертлейди	Нәрсе хам қубылыстардың сыртқы қасиетлерин корсетейди
Илимнің эволюциялық концепцияларын ислеп шыққан философиялық бағдар	Постпозитивизм	Экзистенциализм	Прагматизм
Илимнің эмпирикалық дәрежесінің айрықшалығы	Нәрсе менен қубылыстардың сыртқы байланыстарын хам коринислерин изертлейди	Нәрсе хам қубылыстардың тийкарын ашыў	Нәрсе хам қубылыстардың ыназамлылығын ашыў
Илимий искерликте объективлилик нени анлатады?	Адамлардың еркинен хам санасынан бийғарез феноменлер хам шараятлар	Адамның саналы искерлиги	Тек материяның қубылыстары
Инсанның предмет хам хадийселерди пикирлеў арқалы улыўмаластырып, конкретлестирип, оларды пикирде билиў инсан билиўинин қайсы формасы есапланады?	Логикалық билиў	Интуитив билиў	Сезимлилик
К. Поппер усынған илимий билимнің раўажланыў басқышлары	Проблема, теория, фальсификация, жана проблема	Теория, фальсификация, жана теория.	Проблема, теория, жана проблема
К. Поппердин илимий гипотезалардың шын емеслигин	Фальсификация	Демаркация	Верификация

жоққа шығарыу принципі -			
Классикалық емес илим	XX асирдин екінші ярымында жузеге келди	XVII-XIX асирлерде	XIX асир жузеге келди
Классикалық илим	XVII-XIX асирде жузеге келди	XX асирдин басында жузеге келди	XX асир ақырында келди
Критерия дегенимиз не?	Қандайда да бир нарсени бахалау, анықлау яки классификациялау ушын тийкар болатуғын белги	Тийкарланған жуумак берген халда арнаулы билимди талап етиуши қандайда бир маселени изертлеу	Нормалла
Қайсы талиматтын тийкарында «билиуде сезиулерден басқа хеш нарсе жоқ» қағыйдасы турады?	Сенсуализм	Позитивизм	Прагматизм
Қоршаған дунья хаққындағы ен улыума, кен илимий қараслар системасы, қандайда бир идеялар, коз-қараслар, тастыйықлаулар хам соған уқаслар жыйындысы алып қаралатуғын Т. Кун усынған атама -	Парадигма	Теория	Илимий-программ
Қубылыслардын себеплери хаққында пикирлеудин еки усылын корсетин.	Детерминистлик хам пробабилистлик	Корреляция хам каузация	Виртуалл хақыйқы
Лингвистикалық философияны қандай маселелер қызықтырған?	Илим философиясы хам логикасы	Турмыслық жадайлар, табиий тил механизмлерин, адамлардын илимнен тысқарыдағы коп образлы тажрийбеси	Адам-дун системасы
Логикалық анализ философиясы	Илим философиясы	Турмыслық	Адам-дун

кандай маселелерди уйренеди?	хам логикасы	жағдайлар, табиий тил механизмдерин, адамлардын илимнен тысқарыдағы коп образлы тажрийбесин	системас
Метод...	Ғақыйқатлықтын практикалық хам теориялық озлестириўдин усыл хам операцияларынын жыйындысы	Философиялық илим системасын курыўдын хам тийкарлаўдын усылы	Практика искерлик
Методология....	Дуньяны илимий билиў хам оны қайта озгертиўдин, курыўдын методлары туўралы талиймат	Малим илимде қолланылатуғын изертлеўдин приемларынын жыйындысы	Панлерди ызамлы. саўлеленд
Методты жолаўшыға қаранғыда жолын корсететуғын шыракқа тенеген философ	Фр. Бекон	Дж. Толанд	Т. Гоббс
Малим бир путинлик, система, курамалықты, онын апиўайы болеклери арқалы билиўдин методологиялық принципи -	Редукция принципи	Верификация принципи	Толтыры (дополни принципи
Методты жолаўшыға қаранғыда жолын корсететуғын шыракқа тенеген философ	Фр. Бэкон	Дж. Толанд	Т. Гоббс
Неопозитивизмдеги верификация принципинин маниси	Пикирлерди эмпириялық фактлер менен салыстырыу	Пикирлерди ақыл менен салыстырыу	Илимий жоққа шы

Неопозитивизмнің салыушылардың бири ким?	К. Поппер	Камю	Пуанкаре
Нызам дегенимиз не?	Нарсе хам кубылыстардың арасындағы турақлы, қайталанатуғын, ахмийели, обектив байланыстар	Хар қандай байланыс	Улыўма
Ойлаўдың тийкарғы нызамлары қандай ?	Тенлик, қарсыласпаў, ушиншисин жибермеў, жеткиликли тийкар нызамлары	Қарама қарсылықлардың бирлиги хам гуреси, сан озгерислеринен сапа озгерислерине оз -ара отиў нызамы, бийкарлаўды бийкарлаў нызамы	Тусиник, жуўмағы
Ойлаўдың формалары	Тусиник, ой-пикир, ой-жуўмақ	Тилек, арман, мап	Сезиў, қаралыс, елеслетиў
Парадигма	Изертлеўге бағдарланған ўазыйпаны шешиў ушын улги сыпатында қабылланған теория яки проблемалардың қойылыўының модели	Кунделикли омирдин принципи	Жеке илим, эмпирика, натиыйжелер
Постклассикалық емес илим -	XX екинши ярымы менен XXI асирдин басында жузеге келди	XX асирдин басында жузеге келди	XIX асирдин ортасында келген

Постпозитивизмдеги деморкация дегенимиз-	Илимий билим менен илимий емес билимлерди ажыратыў	Философиялық билимнин илимнен болиниўи	Илимий билимнен болиниўи
Практиканын гносеологиялық функцияларын анықлан:	Билиўдин тийкары, хақықат критериясы, билиўдин мақсети	Мақсетке бағдарланыў, басқарыў	Объект-субъект қатнасығы, тажрыйба
Рационализм билиўдин дереги ретинде нени алып қарайды?	Билиўдин дереги – ақыл	Билиўдин дереги – тажрыйба	Билиўдин сезим
Рационализмнин тастыйықлаўынша -	Билимнин негизи ақыл	Билимнин негизи исеним	Билиўдин сезимлер тажрыйба
Рационаллық билиўдин формаларын болип корсетин?	Тусиник, пикир, ой-жуўмағы	Сезим, қабыл етиў, елеслеў	Пикир, қабыл елеслеў
Сана дегенимиз не ?	Сана жоқары дарежели раўажланған материянын, яғный адам мийинин қасийети	Сана – сезимлер жыйнағы	Сана- мақсет қасийети
Сананын компонентлерин корсетин.	Тар манидеги сана, санасызлық сананын усти , жоқары сана	Санасызлық, жоқары сана, ойлаў	Сезиўлик, эмоционаллық бахалық компонент
Санасызлық дегенимиз не?	Интуиция, автоматластырылған ис-ҳарекет	Шаласаналылық, сезиўлер.	Эмоциялар
Санасызлық дегенимиз не?	Интуиция, автоматластырылған ис-ҳарекет	Эмоциялар, ойлаў	Фантазия, мотивация компонент

Сенсуализм созинин маниси-	Французша сезим, ақыл-ой, сезим.	Латынша гуман.	Грекше к
Сенсуализм Һам эмпиризмнин тастыйықлаўынша -	Билиўдин негизи - сезимлерде (сезиўлик тажрийбеде)	Билимнин негизи - исенимде	Билимни ақылда
Табийий тилди философиялық анализлеў методын биринши рет ким ислеу шыққан?	Дж Мур	Кант	Гегель
Тарийхыйлық – бул...	Хар бир уйренилип атырған процесстин даўамлылығы, ҳазирги менен тамамланбағанлығы	Тек ғана жамийетти уйрениўге тийисли болыў	Тек ғана изертлеў
Теорияны курыў усылынын мазмунын корсетин.	Эмпирикалық дәреже, жумыстын басланыўы, концептуаллық-абстрактлик дәреже (индуктивлик ой-жуўмағы)	Концептуаллық-абстрактлық дәреже, жумыстын басланыўы, эмпирикалық дәреже (дедуктивлик ой жуўмағы)	Каузация корреляц
Теорияны тестлеў усылынын мазмунын корсетин.	Концептуаллық-абстрактлық дәреже, жумыстын басланыўы, эмпирикалық дәреже (дедуктивлик ой жуўмағы)	Каузация, корреляция	Эмпирик дәреже, ж басланыў концепту абстрактл (индукти жуўмағы)
Теориянын структурасындағы тийкарғы базис – қатан ядро Һам қорғаўшы қабық нени анлатады?	Аргументлер Һам далиллер комплекси	Далиллер Һам логикалық жуўмақлар	Проблема гипотеза

Теориянын тийкарғы белгилери қайсы қатарда толық келтирилген?	Тусиндириўши, апиўайылық, проблеманын шешилиўи, қолланылыў шегарасынын анықлығы, бийкарланыўы, ахмийетлилик	Системалылық, улыўмалық, проблемалылық	Апиўайы экономлы
Томенде берилген қайсы ағым ўакиллери ҳар қандай билимнин ҳақыйқатлық олшемнин инсанға келтиретуғын пайдасы болыўы керек деп есаплайды?	Прагматизм	Позитивизм	Догматизм
Томендеги берилген пикирлердин қайсысында антисциентизм коз қарасы саўлеленген?	Илим ҳазирги заманда адамға қаслық ететуғын институтқа айланған, ол табияттын ҳам жамийеттин дегуманизациясына акеледи, илимий ашылыўларды адамнын устинен устемлик ететуғын кушке айландырады.	Илимий жетискенликлер адамлардын ийгилиги ушын да, жаман нийетке де қолланылыўы мумкин.	Илим жаңа сананын сыпатында ҳам социаллық ҳақыйқатлық барлық тараўларда ҳукуқына ушын адебиет икрамлылық юридикалық шегарала
Томендеги берилген пикирлердин қайсысы теоретизмге тийисли?	Фактлер толығы менен теориядан ғарезли. Олар теориянын терминлеринде	Фактлер автоном ҳалына ийе, олар теориялардан ғарезсиз, олар бақлаў ямаса эксперимент	Фактлер менен байланыс

	тусиндириледи җам анықланады. Теориянын озгериўи менен илимнин фактлик базасында озгерислер болады җам фактлер жанаша тусиндирмелерди қабыллайды.	натийжеси, сол себепли олар « таза» тажирийбени саўлелендиреди.	
Томендеги берилген пикирлердин қайсысы фактуализмге тийисли?	Фактлер автоном ҳалына ийе, олар теориялардан ғарезсиз, олар бақлаў ямаса эксперимент натийжеси, сол себепли олар « таза» тажирийбени саўлелендиреди.	Факт лер толығы менен теориядан ғарезли. Олар теориянын терминлеринде тусиндириледи җам анықланады. Теориянын озгериўи менен илимнин фактлик базасында озгерислер болады җам фактлер жанаша тусиндирмелерди қабыллайды.	Фактлер менен байланыс
Томендеги берилген пикирлердин қайсысында эмпиризм коз қарасы саўлеленген	Теориялық ойлаў тажрийбенин шегерасынан шыға алмайды.	Теориялық ойлаў – билимнин ен баслы дереги	Теориялық тажрийбенин шегерасынан шығыўға
Томендеги корсетилген билиўдин методлары ишинен тек теориялық дарежеге тийисли методларды корсетин.	Формаластырыў, аксиомаластырыў, гипотетикалық, дедуктивлик метод	Бақлаў, суўретлеў, олшеў, эксперимент, салыстырыў.	Дедукция, индукция, абстрактлау, конкретлау, анализ, синтез

			аналогия
Томендеги корсетилген билиўдин методлары ишинен тек эмпирикалық дарежеге тийисли методларды корсетин.	Бақлаў, суўретлеў, олшеў, эксперимент, салыстырыў	Формаластырыў, аксиомаластырыў	Дедукция, индукция, абстрактл, конкретл, анализ, с, аналогия
Томендеги пикирлердин қайсысында сциентизм коз қарасы саўлеленген?	Илим жамийетлик сананын формасы сыпатында табиий хам социаллық ҳақыйқыйлықтын барлық тараўларына кириў ҳукуқына ийе, онын ушын адеп икрамлылық юридикалық шегаралар жоқ	Илим ҳазирги заманда адамға қаслық ететуғын институтқа айланған, ол табияттын хам жамийеттин дегуманизациясына акеледи, илимий ашылыўларды адамнын устинен устемлик ететуғын кушке айландырады.	Илимий жетискен, адамлард, ийгилиги, жаман ни, қолланыл, мумкин.
Томендеги принциплер қайсы ойлаў таризине(стилине) тийислилигин анықлан: эволюциянын коп вариантлылығы, қайталанбайтуғынлығы, аз тасирлердин коп натийжелерди алып келиўи ҳ.т.б.	Сызықлы емес ойлаў	Метафизикалық ойлаў	Сызықлы
Тусиниў хам тусиндириў маселеси менен шуғылланыўшы философиялық бағдар	Герменевтика	Экзистенциализм	Илим фи.
Уйренилип атырылған қубылыс озгеше, спецификалық жағдайға	Эксперимент	Олшеў	Бақлаў

қойылатуғын эмпирикалық билиў методы не деп аталады?			
Универсаллық эволюционизмнің негізгі идеясы	Коэволюция идеясы	Гуманизм идеясы	Раўажлан
Философиялық методлардың тейкарғы белгилери	Объективлік, улыўмалық, логикалық, тарихыйлық	Жеккелік, объективлік, логикалық	Объектив субъектив итималлы
Философияны критикалық рационализм деп атаған ойшыл	К.Поппер	Р.Карнап	Т.Кун
Қазіргі заманның глобаллық проблемалары қайсы қатарда толық берілген?	Интерсоциаллық, антропосоциаллық, социотабийи проблемалар.	Урыс хам парахатшылық проблемасы, экологиялық проблемалар.	Энергетика азық-ауқат проблема
Шынлық деген не ?	Адамзат практикасында тастыықланған бизин билимимиздин мазмұнының объектив реаллыққа сайкеслігі	Шынлық бул анық хам айқын билиў	Шынлық дуньяның суўретле ал адамла келісими натийжес
Шынлық ҳақында томендегі корсетілген пикирлердин ишинен конвенционалистлик пикирди корсетин	Шынлық- бул ҳамме қоллап қуўатлайтуғын, келісетуғын билим	Шынлық- бул тажирыйбенин апиўайы хам эконо туринде суўретлейтуғын мазмұны.	Шынлық мақсетке жетелейт билим.

Шынлық хақында томендеги корсетилген пикирлердин ишинен прагматистлик пикирди корсетин.	Шынлық- бул максетке ерисиўге жетелейтуғын билим.	Шынлық- бул ҳамме қоллап қуўатлайтуғын, келисетуғын билим	Шынлық тажирийбени апиўайы эконом туринде суўретлейтуғын мазмун.
Шынлық хақында эмпириокритицизмге тийисли пикирди корсетин	Шынлық- бул тажирийбенин апиўайы ҳам эконом туринде суўретлейтуғын мазмун.	Шынлық- бул ҳамме қоллап қуўатлайтуғын, келисетуғын билим	Шынлық максетке жетелейтуғын билим.
Шынлықтын турлери: Абсолют шынлық дегенимиз не?	Дуньянын затларын толығы менен ҳам путинлей билиў	Хеш ўақытта бийкарланбайтуғын билим	Объектлер хақында билимим толық емес
Шынлықтын турлери: Манги шынлық дегенимиз не?	Хеш ўақытта бийкарланбайтуғын билим	Дуньянын затларын толығы менен ҳам путинлей билиў	Объектлер хақында билимим толық емес
Эмпириялық тажирийбени хақыйқый билимнин бирден-бир негизи деп есаплаған философиялық бағдар -	Позитивизм	Неотомизм	Неокантизм

8. ЭДЕБИЯТЛАР ДИЗИМИ

Тийкаргы әдебиятлар

1. Витгенштейн Л. Философские исследования // Витгенштейн Л. Философские работы: В 2-х ч. Ч. 1. М., 1994. С. 83, 110-113, 128-130.
2. Рассел Б. Что такое философия? // Рассел Б. Искусство мыслить. М., 1999. С. 83-89.

Қосымша әдебиятлар:

1. Козлова М.С. Философские искания Л.Витгенштейна // Витгенштейн Л. Философские работы: В 2 ч. Ч.1 М., 1994.
2. Сокулер З. А. Людвиг Витгенштейн и его место в философии XX века. Долгопрудный, 1994.
3. Колесников А.С. Философия Б.Рассела. Л., 1991.
- Реале Дж., Антисери Д. Западная философия от истоков до наших дней. От романтизма до наших дней. Т. 4. СПб., 1994. Гл. 25.
4. Зотов А.Ф., Мельвиль Ю.К. Западная философия XX века. В 2 т., М., 1996.